Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Vestjyder

fortæller

VESTJYDER

fortæller

LIONS FORLAG . VARDE
1973

INDHOLD:

Forfatteren, ungdomsarbejderen, pædagogen Rudolf Bruhn
af fhv. stadsskoleinspektør V. Agerschou 9

Fra forsamlingshus til fritidscenter
af Niels Ibsen, Vrenderup 17

Drømmen om Guds rige
af Vilhelmine Augusta Hansen, Guldager 20

Hvordan folk levede før og omkring århundredskiftet
af fhv. strandfoged Hans Cornelius Jensen, Blåvand 26

To digte fra Fanø
af forfatteren Ulf Gudmundsen, Fanø 32

Fra svundne tider
af P. Berg Puggaard, Sig 34

En konfirmationssang
af en esbjerggenser 36

Vor barndomsby
af postmester A. C. Herold, Esbjerg 39

Rejse i min hjernekiste
af Niels Chr. Nielsen, Brønshøj 43

Vesterstrandgade i Ringkøbing
af forfatteren Johannes Smith 63

Før og nu – mest før
af tandlæge C. W. Koch, Varde 72

FORORD

I en tid, hvor udviklingen skrider hastigt frem og samfundsforhold og livsnormer ændres så brat, at vi dårligt kan nå at vinde med, kan det stundom være værdifuldt at standse op og kaste blikket tilbage.

For rigtignok behøver alt, hvad der er gammelt, ikke nødvendigvis at være godt, så lidt som omvendt al udvikling ikke nødvendigvis er en udvikling til det bedre; forbindelsen bagud er dog stadig en ting af værdi – ikke blot for hærførere.

Svinger bonden end ikke sin hjøle som i gammel tid – i dag har han bedre redskaber til rådighed – og godt det samme! – så er den gamle arbejdsmoral og vestjydens etiske alvor dog immervæk en gangbar mønt, når den gnides dygtigt i ærmet og ikke samler støv på Frilandsmuseet; og fra det gamle borgerskabs stuer kunne vel fremdrages begreber som retskaffenhed og hæderlighed, der ligesom har en vægtigere fylde end det fæle nymodens smartness.

Og kunne tilværelsen end være brutal nok i gammel tid, den havde også menneskelig varme og dyrekøbte livsværdier, som det ikke lønner sig at kaste bag af vognen.

Derfor er vi frimodige nok til at mene, at disse vestjyske erindringer, som herved overlades „et æret publikums velvilje" er af stor værdi – og ikke blot kulturhistorie.

Vi skylder bogens forfattere og tegner en hjertelig tak for den imødekommenhed, hvormed de har påtaget sig opgaven – og for den fortrinlige måde, hvorpå de har løst den.

Bogens overskud går igen – som tidligere år – til filantropiske formål.

Varde, i november 1973.

LIONS CLUB VARDE.

FORFATTEREN, UNGDOMSARBEJDEREN, PÆDAGOGEN, RUDOLF BRUHN

Af fhv. stadsskoleinspektør V. Agerschou.

Rudolf Bruhn blev født den 8. april 1889 i København. Blev som 21-årig dimiteret fra Jonstrup seminarium i maj 1910. Han virkede derefter som lærer ved Københavns kommunale skolevæsen fra juni 1910 til november 1911. Derefter blev han ansat ved Varde borgerskole, fra november 1911 til januar 1913. Derefter påny tilbage til hovedstaden, hvor han arbejdede på Gasværksvejsskolen fra januar 1913 og til sin død, 14. oktober 1918.

Under og efter den første verdenskrig hærgede den såkaldte „spanske syge" (influenza), en epidemi, som rev mange danskere bort i disse år og der iblandt også *Rudolf Bruhn.*

Ejendommeligt er det at tænke på, at denne mand, som altså kun blev 29 år gammel, i sin korte levetid har formået at sætte så blivende spor, som tilfældet er, både som forfatter, ungdomsarbejder, pædagog og digter.

Han nåede således kun at få udgivet fire bøger, nemlig den udødelige, *„De seks"* (fra tanker, ideer og oplevelser under opholdet på Jonstrup seminarium). Dernæst den herlige og fornøjelige bog: *„I sommerlejr"*, samt *„Drenge"*, der fortæller ud fra arbejdsårene ved Varde skolevæsen. Denne bog udkom første gang i 1914 og ottende oplag i 1958.

Det er ganske fornøjeligt og interessant gennem læsning af bogen „Drenge" at se, hvordan man hele tiden kan genkende steder og områder fra Varde by og omegn (broen, den gamle gymnastiksal, „Dybbøl" osv.).

Som ungdomsarbejder og pædagog må han have været af et format helt udover det almindelige. Selv nu, hvor der er gået vel ca. 55 år siden han virkede her på jord, – og unge fra hans tid er en del oppe i årene, – så lyser øjnene, og man hører påny begejstrede beretninger, fra dengang man var dreng under Rudolf Bruhns lederskab.

Det er lykkedes at træffe nogle af Rudolf Bruhns „drenge", som stadig lever i Varde eller i nærmeste omegn.

Tandlæge C. W. Koch fortæller levende om en spændende stortur

under ledelse af Rudolf Bruhn og assistent H. Krog-Meyer: „Dengang var en tur til Kolding fra Varde at regne det samme som en udenlandsrejse for unge i vor tid! Vardedrenge fra foreningen FDF skulle marchere (!!) herfra til Bramminge (ca. 21 km), – en anselig tur på en varm sommerdag, – men selv de mest trætte og udasede mindste drenge holdt ud og klarede turen takket være kredsfører Rudolf Bruhn, der på en fornøjelig og ildnende måde var i stand til at få alle drenge „med på spøgen"! Vi sang og sang, og vi nåede målet, Bramminge, – og tog så derfra med toget til Kolding, hvor vi deltog i et stort anlagt stævne – F. D. F.-stævne – fra en lang række byer.

At denne tur blev et uforglemmeligt minde skyldes ikke mindst Rudolf Bruhn."

Direktør J. Chr. Bering fortæller: „Jeg kan tydeligt huske den tid, da Rudolf Bruhn var lærer på Varde borgerskole. Han var en børneven helt ud over det almindelige. Morsomt var det at se, når skoletiden var forbi, hvordan der foran og bagved Rudolf Bruhn til stadighed gik en hale af børn på vejen hjem."

Direktør Bering fortæller også om den tids sommerlejr for FDFere ved Vejrs: „Det var dengang, man måtte trave fra Oxbøl til Vejrs, – andre trafikmuligheder var der ikke. I selve Vejrs var der kun få huse dengang, bl. a. havde stationsforstander Andersen, overlærer Olsen og boghandler Lohse sommerhuse der. FDF-drengene – når de var i sommerlejr – logerede oppe på loftet hos den altid gæstfri boghandler Lohse."

Advokat Gerhard Zeeberg, nu Ringe: „Jeg husker Rudolf Bruhn fra de år, han var leder af arbejdet med FDF. Jeg var selv medlem dengang, vel ca. 10–12 år gammel. Jeg kan huske, at han lod os lege nogle meget spændende lege i et terræn ud mod Frisvad, som hed „Dybbøl", og hvor jeg engang var med til at rejse en mægtig flagstang. Til disse lege skaffede han et specielt banner: „Ravnebanneret", der var et hvidt flag, påsyet en stor flyvende ravn.

En ting, kan jeg huske, „som gjorde et dybt indtryk på mig, som jeg aldrig har kunnet glemme: Da Rudolf Bruhn efter at være rejst fra Varde i 1913 kort tid senere pludselig døde, og vi derhjemme i Varde fik det at vide, sagde min mor spontant: „Er Rudolf Bruhn død? – Jamen, – hvordan kunne Gud dog undvære ham her på jorden?"

Den, der her i Varde personligt og menneskeligt mest har kendt Rudolf

Bruhn, er boghandler *Johannes Sloth Christensen.* Rudolf Bruhn var jo ikke alene en dygtig skribent, men i hans sidste bog: „Fortællinger og digte" møder vi ham også fra anden side, nemlig med digterevne. Fra hans hånd findes bl. a.: „Hymne", „Væbnersang", „Der ligger en by", „Danmark frem", „Aften i lejren", „Hos min mor" og „Din gerning". „Væbnersang" og „Danmark frem" findes i „De unges Sangbog". Boghandler Johs. Slot Christensen har sendt tre utrykte digte til undertegnede fra Rudolf Bruhns hånd:

Flaget sænkes

Så sænkes da lejrens flag
i solstille aftenstund,
der står et skær fra svunden dag
bag Tokkekøb hegn og lund.
De stakler som alt sover,
de tænker ej over,
hvor meget skønt de mister
i sådan et aftenblund.

Thi lad blot søvnen vente,
og fryd dig ved al den pragt:
se, tårnet, hvor det knejser frit!
som en kæmpe på en ensom vagt
højt over lejrens telte
det tavst og alvorligt meldte:
„Lær I af mig at være på post."

Dog, mere drages mit blik
mod stjernen ved tårnets tind
og til en lønlig længsel
nu gennem sjæl og sind,
til fjerne og skønne riger
jeg længes og higer,
men må dog stedse blive
her på min post.

Nu vel! at længes er sundt!
jeg når dog nok did engang,
jeg glemmer, hvad ondt
jeg har døjet i dagen lang,
meget kan jeg bydes,
når blot jeg må nyde
den aftensol
i hver herlig, stille stund.

Og, sendt fra en vennebog:

Stor er vel den, som med mod stævner frem,
ud, hvor bølgerne skummer og syder,
kæmper for Gud og det fædrende hjem,
selv om så brændingen brummer og bryder,
ranker blot ryggen når stormen ta'r dyst,
jubler til dem på den hjemlige kyst:
„Dejligt, at fare derude!"

Større dog den, som har fået sin dont
inde bag hjemmets de favnende arme!
lindrende alt, hvad derude var ondt,
bringer den Guds solens lykke og varme,
følgende sønner på farefuld færd,
altid i moderbøns skærmende lukke,
vogter og plejer hver datterlil kær,
fatter de svageste sukke.

Alt, hvad der øves af storhed og dåd,
alt, hvad der smiles af skønhed og ynde,
skyldes til sidst *hendes* kærlige råd,
dér ser man længsler og storhed begynde,
vandrer kun stille sin fredfyldte gang,
synes måske hendes gerning er ringe,
ikke fra alt, hvad hun nynned og sang,
længe derude skal klinge. – – –

Mange vil sikkert kunne huske, at de har hørt eller læst om passagerdamperen, „Lusitania", der i 1915 blev torpederet af tyske u-både og sank kort efter. Skibet havde 1255 passagere og 650 mands besætning. Der blev kun 770 mennesker reddet. „Lusitania" blev torpederet uden varsel, netop da det var på vej uden for Queenstown ved Irlands kyst. Det tredje utrykte digt fra Rudolf Bruhns hånd, handler om denne begivenhed:

Ja, jeg hader det land og den ånd, som står bag,
og det brænder i sindet som i glød,
og jeg ønsker det alle de knusende slag,
som vil volde dets afmagt og død.
Ja, jeg ønsker, at alt det onde, jeg ved,
som det selv bragte andre i nød,
dét må nå hen til det selv, så til hjerte det sved!
Ja, jeg ønsker det afmagt og død.

Som jeg hader det land, jeg gad skrige det ud!
at jeg ønsker dets dødskamp var nær,
men jeg tier det ned, og jeg tror på Gud,
som med magt fører retfærds sværd.
Er mit land så end tavst, er min sjæl dog et råb
om en hævn, der kan ramme til gavns,
og en bøn om et mod, om en sejerens dåb,
der kan bringe de andre til havns.

Ja, jeg hader det land, og jeg har ikke navn
for den voldsmand og røver, jeg ved,
han skal sætte et sørøverflag i sin stavn
og få gribben i ørnens sted,
han skal lænkes som morder om hånd og fod,
de fangne skal frelst føres ud,
han skal synke igen i sit jern og blod
og så lære at frygte sin Gud!

(Man erindrer sig digte og sange fra modstandsbevægelsens tid under *anden* verdenskrig!)

Fra 1922 til 1926 var undertegnede elev på Varde kommunale realskole, (som det hed dengang). Jeg erindrer fra den tid, at en mand en dag i Torvegade sagde til mig: „Ved De, at postassistent Anton Nielsen her på postkontoret, er den samme Anton, som man hører om i Rudolf Bruhns bog „Drenge"?

Nu, vel ca. 50 år efter, var denne lille episode gået mig af glemme, indtil jeg fornylig fik at vide, at det er den samme, som i dag hedder Anton Herold, bor i Esbjerg og er tidligere postmester på Fanø. Han sender til denne beretning tanker fra 1918, den 14. oktober, da Rudolf Bruhn døde:

Rudolf Bruhns død

Forstår vi det, at livet rinder ud?
at alle håb er døde, alt mistet?
to klare øjne lukkede og bristede,
iskolde træk, der har bragt dødens bud?

Jeg ser hans øjne smilende endnu,
hans varme hjerte gemte vore navne,
og vi ved så godt, at al den dødens gru
vil følge os, som sørge og savne.

Hans lyse sind, hans noble, fine færd
har gjort dem hvileløse, som er trætte,
hans gerning og hans sande, store værd,
til efterfølgelse skal sindet mætte.

Lad da os to tænke på vort eget liv,
der er så rigt, så fyldt med lys og lykke.
Hans minde er vort hjem et dejligt smykke.

Anton.

Bankbogholder Chr. Thomsen, tidligere Ølgod, har i 1933 bl. a. skrevet følgende om Rudolf Bruhn: „– der kom nu for Varde FDF en blomstringstid, som bedst kan betegnes ved navnet: „Rudolf Bruhn"! Det gik

egentlig som en løbeild mellem alle byens drenge, da han kom til Varde, og det viste sig, at han var en gudbenådet drengeleder. Han kunne som ingen anden få et drengehjerte til at banke og få øjnene til at stråle. Så snart den mand forlod skolens porte, så var han helt og fuldt kredsens fører for drengeforeningen FDF. – – –

Rudolf Bruhn sled for sin skole og overfor de unge, han mødte på sin vej. Ingen mærkede på ham, at han gennem mange år var plaget af mavesår. Han forsømte ikke et øjeblik skolen eller ungdomsarbejdet: „Det er vemodigt at tænke på, hvad den mand kunne have udrettet, om han havde fået lov til at leve sine manddomsår fuldt ud." (efter pastor Gunnar Tjalve).

Seminarierektor Alfred Christiansen tolker smukt og personligt de år, han kendte og værdsatte Rudolf Bruhn som menneske og ven: „Det mest karakteristiske træk i billedet af Rudolf Bruhn er hans stærke *livsfølelse.* Der går på Thüringerwalds højderyk en ældgammel vej, „Rennsteig". Jeg husker en eftermiddag på fodtur henad dette sted at Rudolf Bruhn sang – jeg tror tre timer i træk – alle de sange, han kendte. Mest: „Vi vandra genom skogan en høgsommardag". Det var, som om hans livsglæde og ungdomsbegejstring skulle sprænges af håb og glæde ved alt det skønne, han så. Hans livsfølelse gav sig også udtryk i, at han gjorde alt, hvad han kunne, for at skabe retfærd, skønhed og glæde blandt de mennesker, han mødte."

Alfred Christiansen fortæller videre: „Der skulle altid ske noget, og altid bestilles noget, hvor Rudolf Bruhn var med: en tilgroet skovsø måtte renses, en mindesten skulle rejses, et tingsted laves på den åbne plet i skoven osv. – Og var han begejstret for en sag, fik han altid tid og lejlighed til at yde et arbejde derfor. Sådan var han selv, og sådan håbede han, at hans drenge også skulle være. Derfor sendte han dem f. eks. ud en søndag til en ædel kappestrid om, hvem der kunne samle flest søm og glasskår på cyklestierne i København! – – –

Digteren Mads Nielsen siger i et af sine digte: „I, i hvis unge sjæle der lyser et morgenskær, gå ud og forkynd for alverden, at livet er længsel værd!" Og Alfred Christiansen fortsætter: „Hvis jeg skulle sige, hvad jeg tror, vi mest af alt har kunnet lære af Rudolf Bruhn, så er det dette, at livet er længselen værd! Det går som en levende strøm gennem hans tale og hans liv, at livet er herligt, en uendelig og kostbar gave, vi må

takke Gud for, og som vi må vandre varsomt med. Hvert minut var ham dyrebart. Hver dag, hver time skulle fyldes med det bedst mulige indhold. Det kan vi lære af ham!"

Da han døde, sagde en af hans store drenge: „Han var vor sjæl, og ved hans død har vi mistet vor samvittighed.""

FRA FORSAMLINGSHUS TIL FRITIDSCENTER

Af Niels Ibsen, Vrenderup.

Forsamlingshuset har i mere end tre slægtled, næsten ét århundrede, været et fast holdepunkt i omtrent hvert eneste vestjysk sogn.

Jeg har i et foredrag hørt udtryk for anledningen til, at forsamlingshusene rejstes. Det lød: „Bøndergårdenes storstuer blev efterhånden for små til, at de kunne rumme de folkelige møder, *derfor rejstes forsamlingshusene!*"

Kaj Munk har i fortællingen „Kirken i Vedersø" sagt det på sin måde. Han fortæller om sognet, at kirken havde ligget der i århundreder, så rejstes først en mølle, dernæst en skole og en dag rejste de et forsamlingshus.

„Hvem er du?", spurgte kirken.

„Ih, ved du ikke det? Jeg er et forsamlingshus. Sådan bygger de mange over hele landet!"

„Hvad skal du da?"

„Ja – hva' – mig skal de gøre gymnastik i – f. eks."

„Nå – nå – ja, det er godt nok, hvad så mere?"

„Ja, så – så kan de jo også holde møder og foredrag i mig, forstår du."

„Foredrag?"

„Ja – sådan – taler – ältså."

„Det får de jo hos mig."

„Jo, men – det er ikke nok – forstår du."

„Nå – nå sådan – nå – jeg er ikke mere nok."

„Næ – vi skal jo også lidt andre ting end sådan lige gå i kirke."

„Hvad da?"

„Ja, f. eks. de unge – de skal jo more sig lidt – sådan lidt – bal, ikke sandt?"

„De unge more sig? De har jo moret sig i de sidste 500 år uden dig."

„Ja, vist jo – i hjemmene. Men – "

„Nå, hjemmene er måske heller ikke nok?"

„ – jo – jo – dvs., tiderne forandre sig jo."

„Det er mig lidt fordægtigt, du – forsamlingshus, det er ligesom, du skjuler noget for mig – som om du ikke vil være dig selv bekendt. Noget af det, du siger, er godt nok, men noget er jeg rigtignok også meget urolig ved. Jeg kan ikke byde dig velkommen, inden jeg ser' hvad du dur til."

„Nå ikke. Der er heller ingen, der har bedt om, at du byder velkommen. Du har ikke mere at sige velkommen over, end vi andre. Du glemmer vist, at det ikke hedder sognet længere, men kommunen."

Kirken tav. Den ventede. Den havde tid til det. Den skal jo ikke dø. Og den så ministre, folketingsmænd, højskolelærere og præster komme og holde foredrag. Og den nikkede: „Det er ikke så tosset endda. Det kan være, det går bedre i folk sådan, at der tales ligesom jævnere derovre end hos mig."

Men den så også andre ting. Den oplevede stjerneklare nætter, der før havde været fulde af tavshed og fred, da havde den ligget stille og talt mildt og dæmpet til alle de døde om dens fod. Nu trængte der eder og rå ord, fuldemandsvræl og vrikkedansemusik over til den, en em af røgtobak og hed, dårlig luft stod ind over kirkegården. (Citat fra Kaj Munk: „Kirken i Vedersø").

Der er endnu forsamlingshuse i de fleste vestjyske sogne, men deres funktion er blevet en noget anden. Efter at skolerne er udbygget med gymnastiksale – smukke, rummelige, varme og rene – er gymnastikken helt naturligt flyttet dertil og aften- og ungdomsskolearbejdet har afløst en del af det folkelige oplysningsarbejde, hvortil forsamlingshusene bl. a. blev bygget. En stor del af forsamlingshusenes virksomhed går nu ud på at danne rum for private selskaber, faglige foreningsmøder og generalforsamlinger.

Forsamlingshusene står der endnu – de fleste steder – men vi må nok forudse, at som samlingssted for sognets kulturelle og folkelige liv vil de blive afløst af *fritidscentre.*

Allerede for år tilbage – det er over 25 år siden – byggedes den første idrætshal i Vestjylland. Det var i Oxbøl, hvor 4. hovedkreds rejste idrætshallen for små midler.

Der skulle gå en del år, før der rigtig kom gang i halbyggeriet – i Vestjylland som i det øvrige land – men nu er der haller i vistnok alle de nye kommuner.

Men nu går det i retning af ikke blot at få bygget en idrætshal, men tillige møde-, samlings- og klublokaler, velindrettede cafeterier og hurtigt vil en svømmehal være et naturligt led i et fritidscenter.

Vil disse fritidscentre kunne få samme betydning, vil de kunne dække samme behov som forsamlingshusene?

Jeg tror det!

Jeg nærer tillid til, at disse centre vil blive de nye kommuners samlingssted og komme til at danne ramme for et folkeligt og kulturelt arbejde, vel nok først og fremmest udtrykt i idræt og idrætslig virke.

Befolkningen vil mødes til hver sin idræt, hver sin interesse – eller hobby – mødes i idræts-, svømme- og forsamlingslokaler, cafeterier og på tilskuerpladserne.

Det er jo nok udtryk for en ny tid, også for, at man samles i større enheder.

Hvorledes vil vi nytte – drage nytte af – disse muligheder, der hermed tilbydes os gennem disse fritidscentre? Ja, det vil afhænge af den indstilling, hvormed vi møder og modtager dem.

Jørgen Bukdal siger i digtet: „Lyseklostret" – det er at finde i højskolesangbogen nr. 319 – noget om nye tider. Han omtaler først de gamle tider, siger, at

„Solen står stille i Gibeons dal,
tiden er løftet af hængsel – "

Og om de nye tider:

„Blomstre skal alle de abildtræer,
klædes skal fjeldenes sider.
Håbet skal fylde helt mit sind,
nu skal jeg fange min sommer ind,
lad tiderne skifte med tider."

DRØMMEN OM GUDS RIGE

Af Vilhelmine Augusta Hansen, Guldager.

Du spør mæ hwudan mon Guds Rige sier ud.
Ja, a ved et ett faa de kinder kun Gud
da der jo aller nowersind
kaam nower tebaaeg som haad von derind.
Men de maa væ kjøn de dæ findes dæer
næ de ska væ kjønner end de æ hæer.
Tej en Faarorsdaw te eksempel baaer
ka en tænk sig naa kjønner end nær de æ Vaar
o æ Fovel di kvidrer i Mark o Eng
hwæ Dieg og hwæ Groev er en Blomsterseng
hwæ Blaae o hvæ Knop i æ Suel springer ud
ka en tænk sej dæ ka væ kjønner ve Gud.
A tænker saa tit hwufor mon han haaer
da skaft ald de kjøn de gjør jo da baaer
te de er endno mier swær o faasag
nær engaang hæfra a ska drag.
O som no de hjem som a her haa faat
mæ Mand o æ Bøen o ald andt godt,
hwur Gud mæ Velsignel hwæ Daw æ tere
o mæ te i Daw kun ga Sulskjen o Gle.
De haar a no faat saa uendelig kjær
o nær a ska fløt saa vil et blyw swær,
tænk sig naa bejer o kjønner endno
nej, de æ møj mier end a ka faasto.
Men der æ jo saa møj i meld Hemmel o Jord
som vi smo minnesker et faastoer
o saa maa vi nyves mej o tænk wos frem
te Paradishaw waa himmelske Hjem.
A tænker no tit o den Vandringsfærd

fraa Jord o til Hemmel de legger jo nær
faa de æ jo de jennest a ved faavest
engaang de hile hænier vil brest
o saa æ dæ jo faa mæ kun jen Teng dæ gjælder
om a no imeld Guds udvalgte tæller
om a no haa strævt atter ald mi Ævn
for o no den Hemmel hwu han saat mæ stævn.
Æ Vej derop ska væ smal o traang
knudre o skarp o møjsommelig laang
mæ awgrund dæ gaaver te begge Sier
saa træer a faakiert er et sekker a glier
a maa i hiel Ti go o gi Awt
faa træ a faakiert saa er a faatawt.
Skuld æ faahindringer no blyw mæ faa swær
o de Kors a haa faat blyw faa taang o bæer
må a tænk o hwumøj te Guds Søn maatt lie
o de waar ett faa sej sjel han strie
men Oldverdens Synd ham tynget te Jord
saa stuer en Borren haaer ingen boer.
Men haar a kun Ville te o gi mæ astej
saa æ han ferre te o baen mæ Vej.
For a bøj om o kom ve Daw eller Nat
maa a skynd mæ astej omog a æ mat
om Avgrund o Mørke de vil mæ hinder
a sier jo forud der æ Lys i en Vinder,
de æ nok Waaherre dæ haa saat en frem
saaen a haa letter ve o find Hjem.
De gier mæ bode Kræfter o Mued
te Waaherre han sjel vil lys faa mi Fued.
A sier nower Engel dæ goer o æ Vej,
moskie di æ sæend mæ o følles mej
dem vil a sie om a et ka no
di kinder jo wal den Vej a ska go.
Den sidst støk æ særlig knudre o stejl
o a æ ve o trow te a æ gan Fejl,
men a strier de a ka for a vil vind derop

o tesidst a stoer ow o Bakkens Top.
Her sier a hwur aldting æ saare godt
lieg o for ve mæ legger en Slot
si Toen di funkler saa onderfuld
si Purt den skjen som de pure Guld
æ Suel den strol o der æ saa stel
a hør kun en rislen fraa Livets Kield.
A slokker mi Tøst i dens klare Wand
a wasker mi Fædder o køl mi Pand
saa søger a hen o hwil mæ i læ
a de skjønne, blomstrende Livets Træ.
Alt aander saa tyst her æ Frej o Ro,
men a maa jo op a ska vier ino.
A ska ko ow ind gjemmel Himmerigs Dør
o bank o den ved a knap om a tør.
A føl mæ saa angst faa de ku jo skie
te Waaherre han slet et ino vil mæ sie.
A foer ad engaang en faafærdelig Tank,
moskie a ska sto faagjøws her o bank
ja, maaskie mi Synder di æ saa swaaer
te a slet et dem ka fo tegivels for.
A haa jo faavaltet mi Puend saa ild
a sjælden gjoer som Waaherre vild
a lod jo mi ejen Ville raae
saa a haa slet et faatint hans Naae.
A haaer slet et gjor nowwed somhelst
dæ kan tien mæ te gue saa mi Sjæl ka blyw frelst.
No bøwer a mi Knæer for ve Hemmerigsdør
o be te Waaherre de ved a a tør –
Faalad mæ mi Skyld i Jesu Navn
o lok mæ saa ind i di Hemmelhavn.
O før a fik banket en jenneste Slaw
æ Dør den spraang op ind te Paradishaw.
Saa vældig en Lyshav dæ strold mæ imød
a støj met i Hemmelens Morgenrøed.
De lyst saa stærk te mi Ywn bløw blæend

saa vaar et ligmøj hwuddan a mæ væend,
o Engle saa manne a et ved djæ Tal
bøj mæ kom ind i Hemmerigssal.
A føeld mæ saa fate, saa ussel o ring
a skjueld mæ onder en Engels Ving,
han tow imod mæ lig inden æ Dør
o a tøt mæ de samm a haad sjæt ham før,
no sier a te de æ mi ejen Broer
han døe dengaang han waa femten Oer
no stoer han o breer hans Vinger ud
for o hjælp hans Søster o før hind te Gud.
Midt i æ Sael dæ stoer en Buer
meld dem dæ sedder om den æ mi Muer.
A ka sie o hind Ywn te hun kinder mæ nok,
men hun æ jo meld den hvide Flok
o a æ et bløn renset ino
mi Klejer æ bode støwe o gro.
A sier hen te Muer – tænk om hun øwnd
o hjælp mæ teret som da hun waa løwnd.
Men de æ som om a ka sie hun vil swaaer –
– de hæer æ nowed du sjæl maa klaaer.
Waaherre han sedder o æ Troen saa skjøn
ve hans hywer Sie dæ sedder hans Søn
bag ve stor den Kors hwuro han haa hæend
hwu hans Lyw onder grusomme Pinsler fik Æend.
No stoer en omwunden mæ en Sejerskrans
o a ved et nowed dæ haa støer Glands.
A sier en Engel go ind o ud
no kommer han ind mæ en Bog te Gud
i den haa nok mi Navn han skrøwen
da i hans Navn a døvt waa bløwen.
No ska han nok te o ha si atter
om et a skylder faa Renter o Skatter,
om a no haa swaaer te de han haa vint
o atter som han mæ mæ Guehied betint.
Aak kjære Gud nej, no føst a faastor

no ska et gjørres op ald de a haa gjoer.
A ved den Regning den vel blyw laang
hwæ Daw a syndet saa manne Gaang
o ald den Synd a i mi Lyw haa gjor
den skal a te dej no gjør Regnskab for.
Di fylder i di Bog nok øwer en Blaae
baar de utilbørlige Uer a haa saae
o øwer o den anden Blaae nok stoer
di gue Gjerninger a et fik gjoer.
A øvet kun ring Barmhjertighed
a fuer et baaer mæ Retfærdighied
o tit saa ved a a kun gjor Skaae
mod dem a skuld gyer allermjæst glaae,
a waar alti urimle o ejenraadig
saa – Gud, væ mæ arme Synder naadig.
No nøwend Waaherres Søn mæ ve Navn
ga mæ hans Haaend og tow mæ i Favn.
A hvield mi Hue tæt ve hans Brøst
o a høer han saa mæ den kjærligste Røst:
– Di Rejning den haar mæ mi Blo a slettet
o i mi Blo æ di Klæjer twættet –
faaladt æ di Synd – mi Naa æ dej nok
no tæl du mej i den hvide Flok,
go no hen o sed ve æ sie a di Muer
o spis di Naadver ve Herrens Buer.
En Frej saa stuer der om mæ sej sænker
saa opdawer a te a sedder o tænker,
o a maa tebaag te Verkeligheden
o strie mi Stri for o no den Eden
som a saa tit haa tænkt mæ o no
hwuddan de hiele de saa ska goe.
De blywer moski slet et saa let
som a haa tænt næ de gjælder ret.
Men jen Ting æ sikker a vil hieg og hieg
saalæng a te sidst kommer ind i Guds Rieg.

Guldager Præstegård, 1940.

Redaktionelt efterskrift:
Forfatterinden til ovenstående digt døde i efteråret 1972, 77 år gammel. Hun var gift med Magnus Hansen, som i mange år forpagtede landbruget til Guldager præstegård. Augusta var kendt for sin store virksomhed som lejlighedsdigter og -taler. Hun havde sine meningers mod og kunne udtrykke sig med vægt om en ting. Meget af det, som hun i tidens løb har sagt og skrevet, er samlet i flere bøger, nedskrevet med hendes egen hånd. Herfra er „Drømmen om Guds Rige" hentet.

HVORDAN FOLK LEVEDE FØR OG OMKRING ÅRHUNDREDESKIFTET

fortalt af fhv. strandfoged Hans Cornelius Jensen, Blåvand.

Vor nabo Jes Hansen (Henne) havde to store heste, seks køer, samt en halv snes kalve og ungkreaturer, dertil en del får, som fik føden ude i Vestermarken. Husstanden bestod af mand, kone samt en søster til konen, så havde de en halvvoksen pige hele året og en karl på en 16–18 år, de var der for det meste i to år, dertil havde de en dreng om sommeren. Var han fra et småkårshjem, blev han om vinteren for føden. Han kunne gøre nytte ved at trække fårene ud og ind før og efter skoletid og ligeledes løbe små ærinder.

Hvordan kunne en mand på sådan en ejendom bjerge føden? Rug til brød og sigtebrød avlede de selv ligeledes byggryn; hele og halve samt bygmel. Malt tørrede man også selv, og fra øllet havde man gær, når der skulle bages. De havde måske fedet et par svin op til slagtning, ellers var det saltet og tørret fårekød, det havde de altid rigeligt af. Fiskeriet efter torsk og hvilling var ophørt, men rødspætter og pigvar kunne man endnu dreje. Ristet fisk var altid på bordet morgen og eftermiddag sammen med kødpålæg. Om aftenen fik de grød med sødmælk. Hele byggryn kogt i kærnemælk. Middagsmaden bestod af ærter eller grønkål to dage, anden dag opvarmet, dertil kød og flæsk, en dag med pandekager eller æbleskiver, en dag med klipfisk, næste dag plukfisk. Selvfølgelig serveredese der en efterret: vælling eller grød. Stegt flæsk med efterret var at have ved hånden, når der ikke var andet. Budding (latkuk) med flæsk og kartofler fik man også en gang imellem, fersk kød fik man kun, når man slagtede. Det kunne også ske, at et kreatur et sted i byen brækkede et ben og måtte slagtes. Så kørte man rundt og solgte kødet. Det eneste, der blev købt, hvad her er nævnt, var ærter og klipfisk.

Hvad der ellers købtes, det betød lidt. Brændevin, kaffe, cikorie, sukker og sirup samt røgtobak. Tobakskassen stod altid til afbenyttelse, de fleste røg jo tobak. Udkradsningen brugtes af nogle som skråtobak.

Bjergning af brændsel besørgede karlen. Der skulle om foråret graves 365 snese hedetørv til bilæggerovnen og til helbyggrynsgrøden, som kogtes på en trefod i den åbne skorsten. Havde man ikke klynejord, lejede

eller købte man et stykke omme ved Grærup Langsø. Klynerne var jo til komfuret, som bestod af en plade foran og en overligger med kogehul i den åbne skorsten. Ligeledes bjergedes der flere læs lyng til opvarmning af bageovnen, og når kaffen skulle koges, satte man kedlen på trefoden og fyrede så med lyng. De åbne skorstene forsvandt en halv snes år efter århundredeskiftet. Om vinteren, når det var frost- og snevejr, var man i loen og tærskede korn. Det var med pejl. Ellers når det var tøvejr, var karlen på klitarbejde. Der leveredes også nogle læs lyng til klitterne; det gav så meget, at det næsten kunne betale skatten.

Ja, sådan levede man på en gård her, dengang, og da Jes Hansen sikkert ingen gæld havde på gården, er jeg vis på, at han har lagt lidt op hvert år.

– – –

Et lille sted til en ko eller to og dertil en fem–seks får kunne dengang give det meste af føden til et par folk. Det betød meget, når de selv kunne avle brødkornet.

Ved århundredeskiftet var daglønnen i vintertiden omkring én krone, dog gik mange ud at tærske for 50 øre, og selvfølgelig kosten. I høsletten var daglønnen større, ca. to kroner. I 1912 var den steget til tre kroner.

– – –

Det var en sløj tid for Oksby og Blåvand, da fiskeriet et par år efter 1890 næsten holdt helt op. Først ved århundredeskiftet kom der noget kystsikringsarbejde, som folk tjente lidt ekstra ved.

Der begyndte også at blive lidt skovarbejde. Tiden bedredes langsomt indtil første krig, og den kom vi også godt over; vi var jo ikke besat. Der var en sløj tid efter krigen, men i 1929 kostede en god kælvekvie fra 450 til 500 kr. Så kom kriseårene først i trediverne, og da tiden var ved at være normal igen, kom 2. verdenskrig.

– – –

Hans Søren Nielsen, (Lamme Hans Søren), født omkring 1820, var yngste søn af gårdejer Søren Nielsen i Oksby. Det var en temmelig stor gård; de havde foruden et spand heste også et studespand. Nu skete det uheldige for Hans Søren, mens han var en stor dreng, at studene bissede med ham, vognen væltede, og Hans Søren brækkede benet. Nu var der jo langt til læge, og sådan noget som et brækket ben var der jo gerne i byen en mand, der kunne sætte nogle skinner på. Det gik også godt,

men Hans Søren var halt resten af sit liv. Som følge deraf kom han ikke til søs som de andre brødre, men hjalp på gården. Da min bedstefar, Jens Søren Nielsen, altså Hans Sørens broder, kom hjem fra søen og overtog gården, fulgte han med forældrene over i aftægtslejligheden. Det var jo skik dengang, at invalider og ugifte piger sikredes husly ved salg af gården.

Den første gang jeg husker ham, ca. 1892, kunne han gå ved en stok, men de sidste år gik han ved krykke og stok. Han havde den gang fire får, som om sommeren fik føden inde på Kallesmærsk Hede. Der var ingen andre, der udnyttede græsningen dér; det var alt hvad han havde at leve af. De sidste år fik han to kroner om måneden i alderdomsunderstøttelse, det kunne give til brændevin, kaffe og sukker, vistnok det eneste han købte. Brød og mælk fik han vel af familie og naboer. Da han skulle til at bruge krykken, måtte han af med fårene. Der var to alkovesenge, den ene lå han selv i, men de sidste år brugte han den anden nærmest ved døren til fårestien. Maden opbevarede han i en stor egekiste, der kunne musene ikke komme. Jeg husker, at jeg som femårig var sendt ned til Hans Søren med noget mad, han var jo faders onkel. Han sad på kanten af kisten og spiste, og smurte så et stykke mad til mig og kom et stykke speget flæsk på. Jeg sagde tak og gik, men spise det kunne jeg ikke, og kaste det væk måtte man jo heller ikke. Brødet var Guds gaver, havde man læst. Men så fik jeg en lys idé. Mor havde syet mig et par nye bukser, og der havde hun ikke nået at få lommer i. Når jeg nu puttede det i lommen, så tabte jeg det jo. Man skal ikke være stor, før man prøver at omgå sin samvittighed.

Han havde mange år før, mens han endnu var arbejdsdygtig, fået lov til at dyrke en slette oppe i vore klitter; der lagde han kartofler. Han begyndte tidligt og blev ved til han kunne begynde at tage de første. Han gik så rundt til naboerne med nye kartofler, og til gengæld fik han selvfølgelig middagsmaden. Han kunne også strikke strømper; der kunne han jo også yde en tjeneste. Når der var gilder i nabolaget eller hos familie, var Hans Søren også med, men han holdt til ude i køkkenet, og så gav det jo punch af og til.

Det sidste par år Hans Søren levede var Block Jørgensen og hans kone Ane bestyrere på gården; de var gode ved ham. En aften, min broder Jens Søren og svoger Vilhelm var nede hos Blocks, kommer tjeneste-

drengen Niels Kalle fra Blåvand, han havde kammer derude i aftægtslejligheden: „Skynd jer at komme, Hans Søren klager sig sådan!" Da de kom derud viste det sig, at han var faldet over i egekisten. „Nu skal vi hjælpe dig, Hans Baj (onkel)", siger Jens Søren. „Ah, med Guds og Jesu hjælp kommer a nok op." – „Ja, vi er nok sendt for at hjælpe dig." Da de havde fået ham i seng, siger Block til ham: „Du skal jo også passe på Hans Søren og ikke tage for meget." Hvortil han bemærkede: „Åh, det onde har sådan en magt over mig."

Der kunne skrives meget mere om Hans Søren, men det var tit dårlige forhold enlige levede under dengang; at være afhængige af andres barmhjertighed. Hans Søren døde lige før århundredeskiftet og forlangte at blive begravet ved siden af min afdøde broder på Oksby gamle kirkegård. Han havde måske vist overbærenhed over for Hans Søren, da han selv haltede lidt på grund af en hofteskade.

– – –

Kræn Terkelsen var arbejdsmand i Blåvand. Hans kone hed Mette. Deres havedige står endnu vest for kommunevejen lige før stranden. Kræn Terkelsen var en dygtig arbejder, men samtidig var han noget hjemmedoktor. Det bestod dog mest i åreladning, dog kunne han også sætte skinner på et brækket ben, det var jo meget omstændeligt at komme til læge dengang.

Når han ikke var på arbejde, passede han stranden. Der drev jo mange ting ind fra forliste skibe; muligvis har han også været en af de 20, der havde ravkort. Han havde en livlig fantasi. Der blev fortalt noget dengang om, at der var havfruer. Jo, Kræn Terkelsen havde truffet sådan en nede ved Højknolde. Hoved og overkrop som et kvindfolk og hale som en fisk. Hun gjorde tegn, at han skulle hjælpe hende ud i vandet. Da det var gjort, sagde hun: „Du skal have din lykke ved strandkanten!" De boede nabo til min mor og de kunne altid høre om havet havde givet noget. Havde det været sløjt i længere tid, sagde han gerne: „Vor Herre er en streng mand, han tænker ikke på småfolk," og omvendt hvis det havde givet godt, var han en god mand.

Da min mor var en lille pige gik hun og var dårlig. Hun var meget bleg og folk sagde, hun havde æ svindsyge (tuberkulose). Så kom Kræn Terkelsen over en dag. Hendes forældre havde selvfølgelig klaget deres nød. „Hun skal årelades," siger han. De syntes jo ellers ikke, det så ud

til, at hun havde for meget blod, men han fik sin vilje og gik hjem efter redskaberne. Den første gang var blodet meget vandet, og der dannede sig en grøn hinde. En uge efter fik hun en omgang igen; da så blodet nok så godt ud. „Men," sagde han, „hun skal have en gang til." Da var blodet normalt, og hun blev bedre dag for dag. Han blev meget gammel og blev i mange år henliciteret af kommunen. Et af de første år var han hos os, måske nok fordi han havde været nabo til mor. En dag kommer pastor Assenlund ind for at se til ham og siger blandt andet: „Ja, gamle Kresten Terkelsen, nu holder vi jo snart Luther fest." „Ja, vi gør jo så, hr. pastor." Da præsten er gået, spørger han min broder: „Hvad var det han sagde?" – „Ja, det var jo så længe siden Morten Luthers fødsel." – Så siger han tankefuldt: „Ja, det er en klog mand, den præst, men han har jo også været løjtnant!" – som om han derfor måtte være mere lærd. – Han var meget slem til at bande, og en dag sagde far til ham: „I må ikke bande, gamle Kresten!" hvortil han svarede: „Nej, kære mand, men det er f . . . . . p . . . mig blevet en vane." Så kneb det jo for far at holde sig alvorlig. Det sidste år, han levede, var han hos vor nabo. Han lå i en stue i aftægtshuset ved siden af gården, og et par store drenge lå i et rum ved siden af. De skulle vel varsko eller hjælpe, hvis han trængte til noget. En dag jeg var ovre hos drengene, var jeg med dem inde at give ham mad. Det var en skål øllebrød, der stod på bilæggerovnen ; der kunne det jo holde sig lunken. Han halvvejs sad op i puderne, vel for bedre at få luft. Han rystede sådan på hænderne, at han ikke selv kunne holde skeen. Den yngste hjalp ham derfor, men da de var lidt nede i skålen, siger den store: „Kan I nu snart skynde jer, vi skal op til fårene!" De skulle selvfølgelig ud at lege igen. Jeg var kun seks år, men syntes dog det var så synd at sige til en gammel mand, der ikke selv kunne spise sin mad, at han skulle skynde sig. Han døde samme år.

Det er den eneste gang, jeg har set Kræn Terkelsen, men endnu 77 år efter, kan jeg se ham for mig sidde der afstivet i puderne. Ja, sådan kunne kårene være for de gamle dengang.

– – –

Jensine boede i et lille hus længst ude til vester i Vandflod. Hendes far havde haft den største gård i Vandflod, men blev grebet i at lave brændevin, og det kostede ham gården, så nær som jord til et lille sted.

Jensine havde tjent på Fanø i sine unge år, men der havde kæresten

svigtet hende, og det formørkede hendes forstand. Det lille hus er så blevet bygget til hende. Om hun har kunnet hjælpe folk, og sådan tjene lidt til føden, ved jeg ikke, men først i 1890erne, da hun var omkring ved de 50 år, gik hun rundt og tiggede. Hun bar en kurv på armen og en tejne i hånden. Hun havde kager i kurven til børnene, altså dem, der var velanskrevne hos hende. Jeg fik altid en kage, jo, det var dig, der hjalp mig den gang Met Henne var efter mig. – Det kunne jeg som lille dreng ikke forstå, men det kom af, at hun havde gået til præst sammen med min onkel, som jeg var opkaldt efter. Hun havde et par store mandfolketræsko stående i forstuen, det var for, hvis der kom en omstrejfer, der viste sig for påtrængende, kunne hun sige: „Hvis ikke du går, kalder jeg på manden." Og efter træskoene at dømme, har han jo ikke været rar at komme i unåde hos.

Ved århundredeskiftet kom hun i pleje på en gård i vort nabolag og tilfældigvis hos den Mette, hun havde gået til præst med. Det var kun kort tid; hun kunne ikke finde sig i de nye omgivelser. Det var vist hendes syn, der svigtede, så at hun ikke kunne klare sig alene. En nat stod hun op og gik ud i gården og kastede sig i brønden. Et trist liv var afsluttet.

TO DIGTE FRA FANØ

Af Ulf Gudmundsen.

Vesterhavspoesi

Digteren går så ofte
og digter langs stranden.
Når det er fint vejr,
fodrer han måger
med metaforer.

Hotellerne lokker
i regnen, og der
er tit en kutter,
man kan give
et godt ord
med på vejen.

Hvilken inspiration
ligger der ikke
i strandskadeskrig
og turister?

Der er utallige
vers i havet –
og alt hvad det
skyller op.

I visse situationer
kan en molboøsters
være helt ubeskrivelig.

Sønderho

Chagall sidder
på taget af kroen
med en lille blå
hest og fem
klokkeblomster
i favnen

Digteren skriver
sig hæs under
stråtaget og
møllene har indledt
det afgørende angreb
på folkedragterne

Violinisten er død
for længe siden
men melodien
hænger stadig
over husene som
klukker af
kaffepunch og
gamle anekdoter

Præsten læser
kakkelvers og
avisen lander
som en rødspætte
i entreen

Der blev set
femten agerhøns
ved møllen
i går

FRA SVUNDNE TIDER

Om den Ounbøl smed, Ebbe Alekzander. Et roligt virksomt liv – men tragisk bevæget henfart.

Af P. Berg Puggaard, Sig, tidligere herskabskusk hos frøken Rosenørn på Nørholm, forhv. gårdejer i Lykkebjerg, og nu ved offentliggørelsen af dette minde 97 år gammel.

Som en af de få nulevende der har kendt Ebbe Alekzander, Ovenbøl, som smed og klog mand, der havde hele sognet som kunde, og var klog mand udover sognets grænser.

Georg Brandes har engang sagt: „Den geniale mand er altid den geniale arbejder." – Således har jeg kendt ham som nabo – min far som kunde. Ebbe sled ikke uden vand. En beholder var anbragt på væggen. Den gav vand hele tiden, så det var en tortur at trække slibestenen når en ny le eller knivene skulle slibes.

En dag kom en mand ind med en spade, der var blevet ujævn i biddet. Fra væggen tog Ebbe en saks med én lang arm og en kort, som blev sat i ambolten. Så klippede han den jævn. Karlen spurgte: „Hva' koster det?" „5 øre!" – „Det var en let måde at tjene en femøre på!"

I forbindelse med denne omtale kan jeg meddele, at der fra anden side er fortalt, at Ebbe Alekzander, som ellers var meget stærk, engang forløftede sig, da han ville flytte sin tunge ambolt, og derved pådrog sig en indre blødning.

Ebbe Alekzander boede på Julius Christensens tidligere gård. – Den tid var forresten rig på såkaldte originaler. Der hvor nu Aksel Jessen bor, har fra begyndelsen været et jordløst hus, bygget af Ounbøl-bønder og beregnet som arbejderbolig for en daglejer, som bønderne så kunne være fælles om, det vil sige den tids husbondsafløser. – Der boede en tid en mand, kaldet Morten Skjævben. Morten gik meget til hånde hos Thomas Urup, som på den tid boede på Anton Lauridsens tidligere tilhørende gård – nu Jens Kr. Møllers.

En dag, da der var en so, der skulle holdes til orne, var Morten der også. Morten foreslog da, at Thomas Urup skulle holde soen, og Morten

ville så have et reb om ornen „for," som han sagde: „så har vi hold på sagerne!" Efter at forestillingen – efter alt at dømme – var overstået, og ornen havde gjort sin pligt, ville Morten trække ornen væk, men så brast rebet, og Morten væltede bag over i smadder og skidt; rasende udbrød han: „Det er – fanden galemig – det a sejjer, – der er ingen ting her på gården, der er i orden."

Det var en tortur at hente ham ved nattetid. Han skulle helst snøres både udvendig og indvendig, og når man tænker på de stive vogne og dårlige veje, gjorde det det ikke bedre.

De havde 2 døtre, én i Varde og Karen, som boede I Vester Ounbøl. Hun ernærede sig ved vævning og som syerske. Efter Karens død blev huset lejet ud til skrædder Bertelsen, som efter nogle år flyttede til Varde.

Disse jordløse huse var ikke i høj kurs i disse tider. Der kunne komme folk, der faldt sognet til byrde. I 1894 blev huset nedbrudt, og flere fulgte efter i Ounbøl. Peder Nielsen (kaldet Pe-loppedans), senere Simon Sine, Lykkebjerg – Ole Hansen, Fredensberg – Jens Kjær, Sig – Maren Kragelund, Vagtborg – snedker Møller, Tange – Mads Eriksen, opbygget efter brand, ligesom Marie Kirks efter en brand i 80-erne – de står endnu.

Karen blev ramt af tuberkulose, som jo var gæst i mange hjem i disse tider. Da hun blev sengeliggende, flyttede hun hjem, og jeg oplevede da et minde, som jeg aldrig tror, jeg kan glemme. Vi sang salmen, „Herrens venner ingensinde, mødes skal for sidste gang", forfattet af pastor Schørring, Hodde 1861. – Karen døde i 1889, da jeg tjente i Thorstrup præstegård. Ebbe kom for at melde dødsfaldet, og dagen efter kom naboen Hans Jensen for at melde Ebbes dødsfald, i høj cylinder og diplomat.

På begravelsesdagen blev der ytret noget om forgivelse; det gav anledning til obduktion, der foregik i frøken Rosenørns stald ved Thorstrup degnebolig og foretogedes af en stiftsfysikus fra Ribe. Ebbes nærmeste nabo, Chr. Nielsen, var tilsagt som vidne, og da det var overstået, kom han hen til gravpladsen, hvor pastor Vedels bestyrer Søren Peder Pedersen og Vedels søn, Anders var tilstede. De spurgte så: „Nå, hvordan gik det?" – „Ja, hvordan gik det! Sikke da et dumme spørgsmål. De spurgte mig om det var Ebbe smed! – Hvem skuld en val tænk en kund wraad op te der kund ligne?"

Der fandtes ingen gift! – Så fik de alle fred.

EN KONFIRMATIONSSANG

Af en esbjerggenser – skrevet i 1946 – lige efter de 5 onde år.

Du så smilende på mig og mindede mig om Jossers konfirmation. Naturligvis venter man, at du skriver en sang, sagde du. – Men jeg var ikke særlig ivrig, forsøgte at undslå mig, men du havde allerede lagt både pen og papir frem, så der var vel ingen vej udenom.

Jeg skrev, kasserede, skrev igen, og så – det blev til noget helt andet. Jeg rakte dig papiret, og du læste:

Jeg skriver om dit smukke pigebryst,
som lige kunne rummes i min hånd,
som begge kunne rummes let i mine hule hænder.
To fugleunger, bløde, skræmte, bange,
de gemte sig bag silkens fine bånd
og gemte på den sødme, jeg nu kender.
De kaldte på min ømhed med et suk,
der tog mig lige om min hjerterod,
der tog mig om mit hjerte om mit hjertes blide strenge.
To fine fugleunger uden flyvemod, –
ak, herregud! hvor ventede de længe.
En nat så lys de vovede sig ud,
jeg sad som lammet, stum og tryllebunden
og så, hvor allerkærest små, de var.
Jeg trykkede dem varsomt, blidt mod munden
det yndefulde smukke tvillingpar.
– – – Jeg skriver om dit smukke moderbryst,
som stadig rummes i min hule hånd,
som begge rummes let i mine hule hænder.
To skønne, svanehvide lokkeduer
der, stadig gemt bag silke og bag bånd,
har livets, lykkens sødme, som jeg kender.

Du så på mig med et lillebitte smil, og kyssede mig så kærligt, mens en fin rødme kom i dine kinder.

Ja, rødmen bredte sig på dine kinder.
Elskede, den blufærdigste af alle kvinder.

Ak ja. Det er så længe siden. Men konfirmationssangen til Josser blev dog skrevet, og her er den:

Derude smælder vort flag for vinden,
og det er forår med forårsblæst.
Herinde Josser, lidt bleg om kinden,
for han skal fejre sin første fest.
Og han får gaver med gode ønsker,
og han får taler og mangt hurra,
Men mon han ej sidder der og ønsker,
at han blot helskindet slap herfra.

En vår er kommet, en sommer stunder
med sol og grøde mod Danmarks kyst;
påny det dejlige store under
for vore øjne udfoldes tyst:
at engen grønnes, at knopper brister
og bøgeblade sig folder ud,
at sol og sommer sig sagte lister
med fest og farve og unge skud.

Og, Josser, du er som dette forår
så ung, så ny, med det samme mod;
du står så kæk her i livets forgård,
hvor du blev plantet, hvor du slog rod.
Og du skal vokse dig stor og prægtig
og løfte arven fra far og mor
og danne kernen så fast og vægtig
imellem unge på Danmarks jord.

Derude truer de mørke skyer,
som vil formørke vor frie arv,
men har vi vilje, vi ser det gryer,
når vi vil virke for fri mænds tarv.

I unge er det, som nu skal hele
hvad onde magter os sønderslog,
og I skal herske, og I skal dele,
I skal opbygge det fod for fod.

For os – de gamle – der tabte spillet
om fred og frihed, om ret og skel,
alt det vi ønskede og har villet,
det skal I gøre, og gøre vel:
Et land med lykke med fred og minder
hvor bonde, borger går hånd i hånd
og sammen fremad mod målet finder
i fælles stræben og fælles ånd.

Oktober 1946
Jossers far

VOR BARNDOMS BY

Af fhv. postmester A. C. Herold, Esbjerg.

30 år efter at nedenstående blev skrevet i anledning af Varde byjubilæum, fandt jeg det gamle udklip, som måske kan have interesse for læserne af „Vestjyder Fortæller".

Lad mig få lov til at indlede det med følgende lille vers – uddrag af et lille digt, inspireret af et dejligt maleri af Varde å, malet af Niels Holbak:

– Og åen snor sig mellem grønne enge,
som solen så livsaligt skinner på
til fuglekor som tusind harpestrenge.
– Mit bardomsland hvor var din himmel blå.

Alle digtere stjæler jo lidt eller meget fra hinanden, så man får tilgive mig, at jeg har lånt både hos Ingemann og Grundtvig.

Endelig vil jeg da gerne skrive nogle få mindeord om vor elskelige, gamle lærer Ludvig Hoffmann. Han blev næsten 90 år gammel. Vi – eksamensholdet fra 1914 – indbød ham til en „bid brød og en dram" i juli 1964, og der fik vi opfrisket herlige minder fra vor skoletid. En enkelt, der luftede spørgsmålet angående „at få skolepengene tilbage" fik i stedet „tørt på". – I 50-års mødet deltog foruden Ludvig Hoffmann, Andreas Schmidt Eskildsen, Niels Hansen, Marinus Nielsen, Jacob Jensen og Anton Herold. Vi savnede meget Christine Christensen, Asta Jensen og Christian Bechsgaard.

– – –

Så ofte jeg med toget syd fra kom hjem til min barndoms by, følte jeg gensynsglæden ved synet af de kendte steder, efterhånden som de dukkede op. Skønnest var vel synet af den gamle kalkovn, der spejlede sin hvide, hullede ringmur så smukt i åen; smukt og malerisk lå den ved siden af Chr. Muffs gamle hus. Dette billede er sikkert enhver gammel vardensers mest levende erindring om Varde.

– Og åen, vor barndoms å! Synet af den kan trylle alle de glade minder frem fra vore drengeår.

De Varde-drenge, der ikke har været lykkelige ejere af en fiskestang,

og som har tilbragt mange herlige timer med den både ved „Store-Tud" og „Lille-Tud", kan sikkert let tælles.

Her fiskede vi med orm efter de store „Mudderskaller", de, der var mere drevne, fiskede med grønne fluer på små kroge og finere stænger efter stalling, og de „rigtige" fiskere fangede gedder på dyp både i gammelåen ved Lastebanken og i „Madam Andersens Høl".

I vore drengeår var der ikke så pynteligt ved havnen og langs åen ved den dengang nye bro. Da „drog den til havs i en sindig spiral". Fanøbådene lastede lyng og klyne ved toldboden, og de stak dybt i vandet, når de sindigt gled hjemad med strømmen, medens skipperen og hans bådsmand med lange stager hjalp til med at sætte lidt mere fart på skuden.

– Nu har to nye broer sat en stopper for den sejlads, og åen er ikke vor barndoms å, som vi kendte langt op i engene og langt ned i engene.

Hvad har de gjort ved dig, min barndoms å,
hvad er det for volde langs med din bred?
og hvor er den slyngning, jeg så dig slå
på din vej fra dit udspring herned?
– Du er gjort nyttig og lige og dyb!
Men når jeg blot lukker øjnene i,
så ser jeg dig klart som du var
da jeg var dreng, og du strømmed' forbi
besindig og kølig og klar.
Her sad jeg så tit med min medestang,
i spænding på tolden jeg så.

– Nå, lad mig ikke trætte med gentagelser, selv om de er på rim!

Sønder-Varde-drengene var rigtige drenge! Spørg en gammel Sønder-Varde-dreng, om han husker „Cirkus Rosa", og du vil se erindringens vemods-glade smil på hans ansigt! – Cirkus Rosa var et andelsselskab, hvor enhver – lige fra staldkarlen til direktøren (der var tre) – fik løn alt efter sin indsats. Musikdirektøren – nu velestimeret elektricitetsværksbestyrer Thastrup i Nr. Nebel – svang med myndighed sin taktstok over hele 6 mundharmonikaister, og musikken var levende! Dumme-Peter – mere alvorlig faktor Herold-Nielsen, Vestkysten – og klovnen, faktor Høyer-Christensen, Grenå – spillede deres komiske numre med inderlig-

hed og rundighed. Barbernummeret, hvortil medgik en hel spand sæbeskum, var vel det mest komiske og vakte ved hver forestilling vild jubel.

Engang imellem fik cirkus fine gæster; således kom f. eks. vor elskede lærer, kantor Marke, en aften uanmeldt for at overvære forestillingen. Den fine og sjældne gæst blev fulgt til „kongelogen" (en gammel agestol af en fjedervogn, velvilligt overladt os af „Jens på Platzborg") af alle 3 direktører, og så fik forestillingen sin gang med liv og lyst.

„Kre-Jesper" var en stærk mand, og han løftede sine vægte og svang sine store „jernkugler" som aldrig før. Bernhard-slangemenneske lavede de mest usandsynlige knuder på sin smidige krop, tryllekunstneren Rasmus Todberg overgik sig selv, kort sagt artister, og hele flokken ydede sit, og aftenen indbragte os foruden en 5-kroneseddel meget ros.

– Vore lærere! Ja, hvor mange af dem er i live nu? Skoledirektør Valdemar Lassen, Rudolf Bruhn, hr. Bossen, hr. Kjelst, hr. Søbye, frøknerne Maren og Marie Nielsen, hr. Stensig, vor gamle overlærer Olsen, viceinspektør Jepsen, hr. Tage Christensen og kantor Marke, og fik vi nogensinde sagt dem en rigtig tak for skoleårene? Lad mig benytte lejligheden til at bringe en tak og en hilsen til vore lærere!

– Men jeg kan stadig ikke komme bort fra Sdr.-Varde-drengene! – Esbjerggenserne tog i mine drengeår mangen udflugt til vore bøgeskove: Lunden og Nørholm. Vardenserne så ikke just på dem med milde øjne (er det anderledes nu?), disse „opkomlinger", der sugede marv og kraft ud af vor gamle by, og derfor gav vi Sdr.-Varde-drenge dem af og til en hilsen, når de med „vore" bøgegrene bundet på styret passerede vor bydel på hjemturen..

Nogle småfyre blev med passende indbyrdes afstand anbragt på landevejsgrøften forsynet med et forråd af grankogler som kasteskyts, og når bøgetyvene passerede dem, blev ilden åbnet. I almindelighed tog cyklisterne disse angreb med gemytlighed, men det hændte naturligvis, at de sprang af cyklerne og brugte mund mod de frække skytter, eller endog gik over til mere alvorlige protester, og så lød signalet. – Hele banden, der lå skjult bag diget, stormede frem og åbnede en morderisk grankogleild, og den kloge esbjergenser satte sig skyndsomst på cyklen og flygtede. Overmagten var for stor.

I ugens løb havde de mindre drenge pligt til at indsamle grankogler, så der altid var skyts til kommende kampe. – Markeder, hvor Varde-dren-

gene var ivrige tilskuere, dyrskuer, fester i Arnbjerg og først og sidst åen! Ja, det vil føre for vidt at fortsætte.

Men hvem husker ikke gamle Kiertzner, der gik og puslede ved sine både „Mågen", „Ternen" og „Pilen" ikke at forglemme. Med „Pilen" tog vi mangen rotur til „Jennevold", helst når vinden var god og i vest, så vi kunne føre sejl på hjemturen mod strømmen.

– Ja, min barndoms by med alle de herlige minder! Modtag en hjertelig hilsen og lykønskning på din festdag. Mange lader i dag tankerne gå tilbage til dig og mindes med den vemodsblandede glæde, der er udtryk for vor taknemmelighed, en rig og herlig barndomstid derhjemme.

– Ordene vil ikke rigtig føje sig til en hyldest, der er dig værdig, men vi siger dig et: *lykke til* af vort ganske hjerte. Og dertil føjer vi en tak for en lys og lykkelig barndomstid.

Ja, lad mig bade tanke, sind og sjæl
i barndomsminders rige kildevæld.
Hvor er det godt at mindes denne tid,
da jeg og verden var som kilden ren og hvid.

Tilbage til sit udspring, til sin rod
har mange gange søgt mit sind, min fod.
Den vej var lang, for jeg kom langt af led
og har forlængst sat til min barnefred.

Den fred, der rådede i faders hus,
Jeg mærker end dens trygge vingesus,
dens alvorsord, i barnesindet lagt,
hvor har den dog en god og vældig magt.

Den fred, der sænked sig ved moders sang,
når hun sig hygged vinteraftnen lang,
og klare barnestemmer nynned med,
hvor fandt jeg siden sådan hellig fred?

Ja, lad mig bade ret mit sind, min sjæl
i barndomsmindets rige kildevæld,
og se dig stige lys og herlig frem
mit skønne, kære, gode barndomshjem.

REJSE I MIN HJERNEKISTE

En slentretur på fantasiens vinger i barndommens og ungdommens Varde.

Af Niels Christian Nielsen, Brønshøj.
N. Chr. Nielsen er søn af skomager A. C. Nielsen, tidligere ejer af Langgaard's skoforretning i Storegade, Varde.

Som „udvandrer" fra et lille bysamfund burde man mindst én gang hvert år foretage en slags pilgrimsrejse til barndomsbyen, gense de gamle kendte steder, aflægge besøg hos gamle venner og bekendte, mindes de ting og oplevelser, som ligger så langt tilbage, men som alligevel synes så mærkeligt nærværende. Jeg vil ikke vove at påstå, at jeg selv efterlever denne gyldne regel, selv om jeg da heldigvis med mellemrum endnu kommer til Varde og forhåbentlig også vil komme det fremover, men under disse spredte og ret kortvarige besøg i barndomsbyen, der oftest skyldes en eller anden begivenhed i familien, forsømmes det vigtigste: Besøg hos gamle venner og bekendte, som måske netop kunne trænge til et lille pust udefra. Vi er så tilbøjelige til at glemme, at vi nyder det privilegium at bo i et land, hvor man frit kan rejse, hvorhen og hvornår man har lyst. Det får mig til at tænke på, at den store russisk-franske maler Marc Chagall i mere end 50 år har været forment adgang til sit gamle fædreland, Rusland, fordi magthaverne ikke syntes om hans kunst (diktatorer har sjældent sans for virkelig kunst). Disse magthavere har nu tilsyneladende fået øjnene op for hans storslåede kunst og har tilladt, at der blev arrangeret en udstilling af hans billeder, hvortil man allernådigst inviterede den aldersstegne mester. En journalist spurgte i den anledning Chagall, om han ville aflægge besøg i sin fødeby, Vitebsk, hvortil han gennem hele sit liv har følt sig meget stærkt knyttet, og som har været ham en evig kilde til inspiration. Chagall svarede ærligt, at han var bange for, at bevægelsen over gensynet efter så mange års forløb ville virke for overvældende på hans følsomme sind, hvorfor han ikke regnede med at besøge Vitebsk. Jeg forstår ham så godt, tænk, at være forment adgang til sin barndomsby i mere end 50 år! Nå, det var et sidespring.

Det er på ovennævnte baggrund med stor betænkelighed, jeg efterkommer den ærefulde opfordring til at skrive et bidrag til „Vestjyder

fortæller", da jeg må finde alt frem fra erindringens dyb og sikkert med vemod vil dvæle ved mange minder; for de fleste mennesker har nok en tilbøjelighed til at se barndomstidens oplevelser i et lidt for rosenrødt skær (men somrene *var* nu bedre dengang!).

De erindringsbilleder, som vil fremkomme i dette indlæg, vil måske derfor ikke blive særlig realistiske, de vil blive meget spredte – ja, nærmest kalejdoskopiske. Da jeg – som allerede nævnt – må drage det meste frem fra erindringens dyb, vil jeg gerne straks indrømme, at jeg har ladet mig inspirere til overskriften over disse linjer af Xavier de Maistre's yndefulde lille bog *„Rejse i mit kammer"*. Jeg vil også gerne vedgå, at der er bestemte emner, som har min særlige interesse, og som derfor væsenligst vil indgå som ingredienser i denne lille artikel: Småhåndværkerens værksted, små hyggelige gæstgiverier (i dag hedder de noget andet), kirken, det gamle teater i Vestergade, Eventyrets land og – sidst, men ikke mindst – mennesker.

Men nu til sagen!

Når man i min barndom kom til Varde, skete det næsten altid med toget, det var jo endnu ikke blevet bilernes tid. Ved hovedtogenes ankomst holdt de hestetrukne hotelvogne fra hotellerne Damkier og Dania altid uden for banegården. Det var en slags „salatfade" (den ene blev, så vidt jeg husker, kaldt for „Onkel Toms Hytte"), der bragte hotellernes gæster til og fra banegården. Men ellers gik man til fods over den gamle bro – der var dengang endnu kun den ene bro over åen bortset fra jernbanebroen længere mod øst – til Storegade. Lige før broen umiddelbart ved Kamp Jensens gæstgiveri (man fik dejlig mad hos Jette Kamp) gik en vej skråt bagud til Sønder Varde, og før man kom til denne del af byen, måtte man passere jernbaneoverskæringen med bommene samt købmand Asmus Møllers butik. Nå, vi skal nu ikke denne vej i dag, men vi passerer broen og går ad Storegade, forbi Toldboden og Knud Pedersens lille, hyggelige gæstgiveri. Det var Knud Pedersen, som under en stormflod, hvor vandet gik helt op til hotel Dania, ikke ville forlade sin rede, men barrikaderede døre og kældervinduer m. v. med sandsække og holdt på den måde vandet nogenlunde ude af huset. På den anden side af gaden havde søstrene Broberg et pensionat, som de drev i over 20 år, og hvor der var et sjældent godt sammenhold mellem værtinder og pensionærer. Jeg ved fra en af pensionærerne, at man også

aflagde små hyggelige besøg i Knud Pedersens gæstgiveri, og efter Knud Pedersens død trofast fortsatte med at besøge hans enke, „Knudinden".

Men vi må videre på vores tankevandring, og det vil for mig være naturligt at foretage det første stop i Storegade 31, det gamle skomagasin, som Langgaard så pietetsfuldt kalder det, hvilket jeg håber, man tilgiver mig. Her havde min far på 1. sal (senere i stueetagen bag ved køkkenet) sit lille skomagerværksted, hvor han arbejdede dagen lang, iført det obligate skomagerforklæde af grøn filt, mest med reparationer, men også med at lave håndsyede støvler efter mål. Der var en helt egen stemning over de gamle håndværkeres værksteder. Hvert fag havde sin særlige duft og sit specielle værktøj, som gennem århundreder kun havde gennemgået meget små ændringer, og som faldt godt i hånden. For skomagerens vedkommende var det den specielle hammer, en flad sten hvorpå sålelæderet efter opblødning i vand blev hamret i facon, læster af træ og jern alt efter formålet, knive i forskellige faconer, pudsejern ligeledes i forskellige faconer, tænger, raspe, file og syle, især den helt specielle skomagersyl, som har givet navn til en fugl, „skomagerfuglen" (klyden), fordi dennes næb har samme opadbøjede facon som sylen, samt endelig spandremmen. Dette navn stammede formentlig fra det tyske som så mange andre håndværkerudtryk. Det var en ringformet læderrem, og når skomageren sad på sin trebenede stol, anbragte han remmen over låret og ned under foden. Ved at anbringe en sko eller støvle mellem remmen og låret, og ved at løfte og sænke foden kunne han holde den anbragte sko eller støvle fast i forskellige stillinger og derved have begge hænder fri til arbejdet. Spandremmen blev især brugt, når sålen skulle håndsyes på et par fine randsyede sko eller støvler. I den tilpassede og faconhamrede sål blev der tæt ved kanten med en meget skarp kniv skåret en rille hele vejen rundt (på nær ved skoens svang, hvor sålen blev fastgjort med pløkker). Rillen blev forsigtigt åbnet, og i dens bund blev der med et specielt huljern skåret en cirkelformet fordybning ca. 1 mm i diameter, og heri skulle det med beg behandlede stærke hørgarn ligge. Syhullerne til hørgarnet blev lavet efterhånden i rillens bund med ovennævnte specielle skomagersyl. Når syningen var tilendebragt, kom der lidt lim i rillen, som derefter blev banket sammen igen. Sålen blev slebet og kanten blev pudset med sværte og voks, hvorefter skoen næsten var som ny.

I de såkaldte gode, gamle dage, hvor klø hørte til dagens orden, blev spandremmen også brugt til at give skomagerlærlingene klø med. Det hed sig, at de fik deres rygstykker garvet, men de tider er da Gud ske lov forbi. Det må dog i sandhedens interesse også siges, at i de helt gamle dage var lærlingene ikke de eneste, som kunne risikere korporlig afstraffelse. I *„Skomager Laugs Articler. Hafniæ die 4. November Anno 1682"*, hvoraf jeg er i besiddelse af et originalt eksemplar, hedder det i § 1: *„Ingen maa sig af Skoemager Handverck ernære/enten self at arbeyde eller Svenne oc Drenge at antage og holde/førend hand hafver vundet sit Borgerskab og er udi Skoemager-Lauget indskrefvet; Forseer sig nogen herimod/bøde første gang Fiire Rixdaler/anden gang dobbelt saa meget/ oc tredie gang straffes på Kroppen."*, og hermed tror jeg, at vi vil lade skomageriet fare.

Når vi forlader det gamle skomagasin, vil jeg foreslå, at vi slår et smut ind gennem porten med de to murstenssøjler, der hver er kronet med en stor stenkugle. Vi kommer her ind på en af gårdspladserne tilhørende Den Kampmanske Gård, en temmelig stor gårdsplads, men alligevel den mindste af de de tre gårdspladser, der hører til den smukke ejendom. Det var en god legeplads, afskærmet til alle sider, med gammeldags stenpikning af sten i meget varierende størrelse og form. En af stenene havde en stor, regelmæssig skålformet fordybning (måske var det en gammel offersten?), den brugte vi – trods det omgivende ujævne terræn – når vi spillede med marmorkugler. Fra denne gårdsplads kom man gennem en portåbning til hovedgårdspladsen, der var afgrænset af hovedbygningen mod Storegade og af en lang længe mod Kræmmergade. Oven over den nævnte portåbning var der et stort gabende svælg op til 2. sals højde, hvor der øverst oppe var et primitivt hejseværk bestående af en rund bjælke og et stort drivhjul forsynet med et træktov, der var splejset sammen til en meget stor ring af tovværk. Når man trak i denne tovværksring, drev man hjulet og bjælken rundt, og et andet tov forsynet med en krog blev herved snoet omkring den runde bjælke. Trak man i den anden side af tovringen, blev det lange tov snoet af bjælken. Dette hejseværk eller spil blev brugt til at hejse korn-, foderstof- og kaffesække m. m. op og ned med, men vi drenge yndede at lege her og hejse hinanden op og ned. Jeg er helt sikker på, at denne leg var forbudt, og det er da også noget af et Guds under, at vi slap fra det med hele lemmer,

for der var ikke nogen form for bremse på hejseværket, man kunne kun holde igen på træktovet. På de store mørke lofter og i de hvælvede kælderrum var der dejlige og spændende legemuligheder. Min gamle ven Carl Johan Erichsen havde værelse på 1. sal ud mod Storegade, et hyggeligt værelse, som i sig havde hele husets særegne stemning, der ledte tanken hen på „Sagnet om den hvide dame", og på mørke vinteraftner kunne man høre det pusle i krogene på de meget, meget mørke lofter udenfor.

Den Kampmannske Gård havde i min barndom ud mod Kræmmergade den ovenfor nævnte længe, der strakte sig hen mod naboejendommen, hvor nu Foto-Magasinet ligger. Et lille stykke fra hjørnet af Storegade havde denne længe en tværgående gang, som gik tværs gennem hele bygningen fra gaden til gården. Umiddelbart til venstre i gangen var der indgang til gamle Mads Erichsens urtekramforretning, som han drev sammen med sønnerne Niels og Holger. Mads Erichsen var en stout gammel mand, og hans urtekramforretning var da også i den helt gamle stil med sand på gulvet og en ganske særlig duft, som man desværre ikke kan opleve nutildags. Her var store skuffer med svesker, rosiner, kandis og meget andet godt, glas med vaniljestænger, hel kanel, sukat, laurbærblade og mange andre dejlige krydderier. Også en fin gammel kaffemølle med løvefødder og gesvejsninger hørte til inventaret, Mads Erichsen og sønnerne blandede selv forretningens kaffe af forskellige kaffesorter, deres kaffe var en af de bedste i byen, og blandingen var en hemmelighed. Den stemning, der var i denne gamle hyggelige bod, gik desværre tabt ved den senere ombygning af længen og indretningen af den nye butik. Lige over for butiksdøren var der indgang til Mads Erichsens hyggelige privatbolig, hvor vi drenge nød at komme ind og sidde på en stol betrukket med rødt plys. Helt tilbage i gangen, ud mod gårdspladsen, fandt man bondestuen, et værelse som stod til rådighed for forretningens kunder fra oplandet. Når bønderne kom kørende til byen for at handle, hvilket ofte fandt sted på de dengang så hyppige markedsdage, kørte mange ind i Mads Erichsens gård, hvor hestene blev sat på stald, og når så markedshandler, forretninger, indkøb og kommissioner var overstået, var der liv i bondestuen, hvor bønderne blev beværtet med en kaffepunch inden hjemturen, som om vinteren kunne være en kold omgang i den åbne hestevogn. I hestestald og på gårdspladserne

herskede Thomas Christensen, kusk og gårdskarl. Han var en djærv mand med et dejligt saftigt sprog, som vi drenge satte pris på, og få kunne som Thomas tumle et spand heste. Han boede sammen med sin kone og deres to børn i en lille lejlighed beliggende på den tredje af ejendommens gårdspladser, som mod øst stødte op til fars, Didrik Jørgensens, glarmester Burchardts og boghandler Sloth Christensens ejendomme, og som mod vest havde en lav længe ud mod Fiskergade. Det var i denne længe Thomas og hans familie boede.

Familien Niels Erichsen boede på første sal i hovedbygningen, hvor de havde et meget smukt og hyggeligt hjem. Her nød jeg gennem mange år stor gæstfrihed, og her lærte jeg blandt mange andre broderihandler Peter Rolin at kende. Peter Rolin var inkarneret pebersvend og var lidt af en særling, men han var et fint og elskeligt menneske, som man kom til at holde meget af. Han elskede klassisk musik og ville gerne have en stille whist. Jeg har besøgt ham i hans lille beskedne stue bag broderiforretningen i Storegade, hvor han yndede at være iført en rød fez.

Over for købmandsforretningen i Kræmmergade lå min morbrors, snedkermester Marius Justesens møbelforretning. Jeg var imidlertid mere interesseret i at komme på værkstedet, som lå i gården. Det var et ret stort snedkerværksted, hvor onkel havde et par svende, og hvor der blev lavet godt og gedigent håndværk. Også for snedkeren gælder det, at selvom værktøjet er udformet gennem generationer, har det alligevel kun undergået små ændringer i tidens løb. Stemmejern, trækølle, hammer og sav falder godt i hånden. Det samme gælder de mange forskellige former for høvle, som er udformet efter hver sit formål. Den, der bare en gang har prøvet at bruge en rubank og mærket den drift, der er i dette dejlige stykke værktøj, glemmer det ikke igen. I værkstedet fandt man også den karakteristiske limovn, hvori der blev fyret med høvlspåner og trærester, og hvorpå snedkerlimen blev holdt varm og lind. Varmen fra denne ovn må have været dejlig om vinteren, men temmelig ulidelig om sommeren. Også det gamle snedkerværksted havde sin helt specielle duft, som var en blanding af de forskellige træsorters særegne dufte og af lim og politur. Onkel var en meget fin håndpolerer, han kunne polere en mahogni-bordplade så fin og blank, at man kunne spejle sig i den, samtidig med at overfladen føltes som silke.

Vi forlader nu det gamle snedkerværksted og slentrer ned gennem

Kræmmergade (som – i parantes bemærket – er en af landets smukkeste gågader i dag), og vi kommer uvilkårligt til at mindes mange af gadens tidligere beboere. Handelsgartner Hansen, som havde butik her, men gartneri og bopæl ved Vesterport, købmand Christian Berring og fru Marie (også en hyggelig købmandsbutik med et fint vareudvalg, en dejlig kaffe og den smukke privatbolig bag ved butikken), Svend Christensen i hans hyggelige lille butik, Tip-Top. Gamle Kino-Christensen, senere afløst af Kabel-Ras, den alt for tidligt afdøde, meget dygtige og fremsynede kommunalpolitiker, kræmmerhusets opfører og indehaver, murermester Christian Pedersen, som vi dengang lidt respektløs – men dog ikke i nogen ond mening – kaldte cementbageren, de skiftende direktører i den gamle hyggelige sparekasse, den sidste jeg har kendt er Varde-drengen, Clemen Pedersens Viggo. Kassererske samme sted, frk. Karen Bolvig, gamle sadelmager Falck og skomager Daniel Hopp, der begge hørte til byens solide gamle håndværkerstand.

Vi er nu nået frem til Torvet og har her i tre hjørneejendomme isenkræmmer Østergaard, herreekviperingshandler Bonnesen (senere Fenger) og Magasin-Pedersen, alle gode, gamle Varde forretninger. Jeg mindes – fra tiden før Hotel Varde blev bygget – Landmandshotellet, men det er så længe siden, at jeg ikke har nogen klar erindring om indehaveren; der foresvæver mig noget om „Lille Kresten", kan det passe? Jeg mener også engang at have læst, at Søren Christensen havde Landmandshotellet, før han overtog Centralhotellet, jeg ved ikke, om det er rigtigt? Men det var – som allerede nævnt – her, at murermester Christian Pedersen byggede Hotel Varde. Det var et utroligt initiativ, den mand lagde for dagen. Jeg husker, at min kone og jeg under et langt senere besøg i Varde sludrede med ham, mens han byggede Kræmmerpassagen. Skønt højt op i alderen deltog han selv i det daglige arbejde, og han fortalte os beredvilligt og levende om sine planer. Men tilbage til Hotel Varde. Det var efter sin tid et meget moderne og smukt hotel, og selvom det var nyt, havde det alligevel en vis atmosfære. Jeg tror, det skyldtes Chr. Pedersens personlighed, for – skønt uden hoteluddannelse – forestod han sammen med sin kone den daglige ledelse af hotellet, naturligvis med sagkyndig bistand. Chr. Pedersen har været sin by en god mand, og når jeg er en tur i Varde, lytter jeg med glæde og vemod til Sct.

Jacobis smukke klokkespil, Kræ' Pejsens klokkespil, som jeg ynder at kalde det.

På torvet er der ikke langt fra det store til det små: Ind til Sillas og få en kaffepunch. Sillas Sillesens gæstgiveri i det lille fredede hus var et kapitel for sig selv, vel nok et af de mindste gæstgiverier i Varde, men hvor var her hyggeligt.

Vi passerer rådhuset og dvæler et øjeblik ved den smukke kirke, som jeg holder meget af. Jeg vil afholde mig fra at sige noget om kirken, det kan andre gøre meget bedre, og der er da også for ikke så længe siden udkommet en interessant og instruktiv lille bog om kirken skrevet af Evald Larsen: *„Varde har en kirke, Sct. Jacobi, tilforn endnu een, Sct. Nicolai"*. Hr. Larsen fortæller heri bl. a., at man efter en brand i 1890 ved genopbygningen af korrundingen nogle steder anvendte stenal i stedet for granit. Jeg vil gerne hertil føje, at man ved samme lejlighed også har anvendt en enkelt kvadersten af myremalm.

Når vi har passeret kirken, kommer vi til Handelsbankens store bygning, hvor mine gode venner Anna og Anton Torngaard residerede i direktørboligen, indtil de flyttede ud i det nye kvarter på „Haulrichs mark". Længe før Handelsbankens bygning blev opført, boede på hjørnet lige over for kirken familien Clemen Pedersen, og fra hjørnet af Torvet og Vestergade mindes jeg ganske svagt Messen-Jensens butik. Nævnes må ligeledes Centralhotellet, som også hørte til byens hyggelige gæstgiverier. Søren Christensen og hans kone var et dejligt værtspar, og Søren o æ torre var desuden en dygtig hestehandler og drev en omfattende handel med disse ædle dyr. Jeg var i en periode „bydreng" i R. A. V. og mindes med glæde den dygtige og afholdte bestyrer Valdemar Clemmensen, en smuk mand og en særpræget personlighed.

Noget helt specielt for Torvet var de ugentlige torvedage med et myldrende liv i „gaderne" mellem de mange boder, hvor handelen gik livligt. Gartner Laurids Sørensen, Gyldenvang, „Varde-Hansen", fiskehandler Nicolajsen og handelsgartner Nielsen fra Nørremarken hørte til de mange, som var med til at sætte sit præg på dette livlige stykke bybillede.

Et andet hygggeligt træk i hverdagens gadebillede var „trommemanden" og gartner Laurids Sørensens og andres små „kørende butikker" med grønsager m. m. samt de dengang så almindelige mælkevogne. Af disse „kørende mælkeudsalg" husker jeg især mælkehandler Kjærgaard, og

ved et af skæbnens små lunefulde spil er hans søn, Volmer, og jeg kommet til at bo på den samme lille vej i København. Og så er vi endda ikke de eneste på vejen, der har tilknytning til Varde!

Til erindringerne om Torvet hører også sangeren Saxtorph-Mikkelsen, som hver sommer besøgte byen. Han kørte det ganske Jylland rundt i sin gamle fordvogn, hvorpå der var opbygget en primitiv platform, og fra denne platform tolkede han Aakjærs dejlige sange til eget lut-akkompagnement. Han var selv noget af en Aakjær-skikkelse, var meget idealistisk indstillet, og jeg tror, at han havde sat sig som livsmål at lære jyderne at synge Aakjær.

Før vi går videre ad Vestergade, drejer vi lige rundt om hjørnet af Smedegade for at hilse på bogbinder Laurids Lauridsen, også en af de solide gamle håndværkere. Lauridsen havde tidligere sit bogbinderi i Vestergade, men lokalerne blev for små, hvorfor han flyttede til bedre lokaliteter i Smedegade. Sønnen Helge – min alt for tidligt afdøde gode ven – der også var udlært håndbogbinder, blev optaget i firmaet, men selvom virksomheden blev udvidet med protokol- og æskefabrikation m. m., glemte man ikke det gamle fine håndbogbinderi. Man glemte ikke håndheftningen of bøgerne, man glemte ikke at bruge sin falshammer, glemte ikke brugen af fine, ædle skindsorter til ryg og hjørner eller til helbind, ligesom man heller ikke glemte håndforgyldningens vanskelige kunst. De mange forskellige forgylderjern (som var af messing) kunne anvendes både med og uden bladguld, det sidste kaldes blindtryk og kan især være smukt på et stykke naturfarvet skind. Når man havde en bog til indbinding, var det særlig interessant at komme på værkstedet og følge med i de forskellige faser af bogens færdiggørelse, diskutere hvilket stykke overtrækspapir, der passede bedst til skindets farve og bogens indhold m. v., samt endelig som sidste fase bogens forgyldning. Det var spændende! Forretningen, der videreføres af Helges enke, fru Edith Lauridsen, datter af gamle skomager Tofte, er senere flyttet til Nørrevold 18. Selvom jeg er skomagersøn, er bogbinderiet nok det håndværk, som står mit hjerte nærmest, dels på grund af kærlighed til smukke bøger, dels fordi jeg selv har fusket lidt i faget som amatør.

Men vi forlader det gamle bogbinderi og slentrer videre ad Vestergade. Her boede på venstre hånd købmand Hans Nielsen, og her havde han også sin hyggelige butik. Hans Nielsen var medlem af sparekassens

direktion, og en af hans sønner, O. Blinkenberg Nielsen, skrev den smukke og interessante bog, som blev udgivet ved sparekassens 100 års jubilæum i 1950. Lige over for Hans Nielsens gamle hus har en i dag 100-årig til huse: Varde Bank, som i 1972 kunne fejre sit 100 års jubilæum, en af landets største og fineste provinsbanker. Ved bankens 75 års jubilæum i 1947 blev der udgivet en smuk og interessant bog skrevet af hjemstavnsforfatteren Salomon J. Frifelt, en skam at denne gode skik ikke kunne følges op ved 100 års jubilæet. Man blader i bogen og mindes de særprægede personligheder, direktørerne Brandt, Lange og Johansen, og det er med særlig glæde, at man i dag kan se to gamle Vardedrenge i direktørstolene.

Vi skrår over gaden igen og slår et smut ind over Peder Steens' smukke gamle gårdsplads, hilser på Peder og hans kone og hygger os i atelieret, som man har kunnet gøre det i snart mange år, og hvor han beredvilligt fremviser sine billeder og træskærerarbejder. Jeg mener at kunne huske, at jeg som barn har hentet mælk ved stalddøren i Vestergade hos Peders forældre, men jeg tør dog ikke helt stå inde for, at erindringen er rigtig.

Lidt længere henne i Vestergade kommer vi til det gamle teater, der desværre ikke eksisterer som teater mere, men som jeg følte en særlig tilknytning til. Provinsteatrene havde i min barndom og ungdom en lokal regissør og møbelleverandør. Det var et par af byens borgere, som havde til opgave at fremskaffe og levere rekvisitter og møbler til de skiftende forestillinger, og min onkel i Kræmmergade havde opgaven med møblerne. Dette bevirkede, at en af onkels svende fungerede som teatrets „møbelmester", mens jeg i flere år nød at have det spændende job som „møbeldreng", dvs. møbelmesterens medhjælper. Møbelmesteren og hans medhjælper skulle sørge for, at de nødvendige møbler var til stede og bære disse ind på og ud fra scenen i mellemakterne. Varde var i mange år, hvad man kunne kalde en god teaterby, der regelmæssigt havde besøg af anerkendte turnerende selskaber under ledelse f. eks. af direktørerne Gerda Christophersen, Otto Jacobsen og Harald Stabell. Jeg har set mange gode forestillinger på Varde teater og også set kendte navne, for eksmpel Marguerite Viby og Poul Guldager i forskellige operetter, Frederik Jensen i „Ebberød Bank" og Karina Bell (nu fru Karina Parkov, bryggeridirektør i Helsingør) i „Dunungen". Da jeg så

hende, tror jeg, at jeg oplevede en stor drengs første forelskelses sødme. Men hun var også ualmindelig yndig! – Mange forestillinger så man fra siden, om jeg så må sige, dvs. gennem kulissen, men det kunne også ske, at man fik lov til at se forestillingen fra tilskuerrummet. I ethvert teater er der i den væg, der går i forlængelse af prosceniet en uanselig lille dør, altså ved siden af selve sceneåbningen, og døren forbinder scenerum og tilskuerrum. Forfatteren Soya kalder i et essay denne dør for „trylledøren", fordi den er forbindelsen mellem to verdener. Det var denne dør, man forsigtigt benyttede, når man fik lov til at se en forestilling fra tilskuerrummet. - - - Soya skriver: „*Og manden lister pâny igennem døren, tilbage til sit klapsæde i parkettet. I samme nu han vender ansigtet mod scenen, er han bjergtagen, ganske som før. Bjergtagen – skønt han ve' hva' det er for noed . . . altsammen! Bjergtagen, skønt han husker lordens flip, brandmanden på stolen, bagsiden af dekorationerne, de falske betoninger, det langsomme tempo. Joh – han husker det tydeligt – og har alligevel glemt det. For døren er en trylledør.*" Jo, det var en trylledør også for mig, og den gav mig mange uforglemmelige oplevelser, selvom jeg kun var en dreng og ikke havde noget klapsæde i parkettet. Også en anden gammel Varde-dreng har husket det gamle teater i Vestergade. I sin smukke lille bog „*Hjemmets Dør*" fortæller kunstmaleren H. Palludan Rasmussen – ligeledes i et essay „*Drengen ved Vinduet*" – hvordan han sidder i et vindue på 1. sal på den modsatte side af Vestergade og ser et teaterselskabs vogn standse ved Kaas' port og aflæsse dekorationer m. v. til aftenens forestilling. Også han ser dekorationernes bagside, da de bæres ind gennem smøgen, eller „smutten" som den smalle gård imellem teatret og den Palludanske gård kaldtes. Af denne smøge eller „smutte" har H. Palludan Rasmussen med nænsom hånd lavet en dejlig blyantstegning, som jeg er den lykkelige ejer af. Og han har fået både storken og „teaterkatten" med. Såvel teater som „teatercaféen" var i mange, mange år i familien Kaas' eje.

Den Palludanske gård! Navnet leder tanken hen på den række af stoute Palludan'er, som har betydet så meget for vor by, ligesom ejendommens senere ejer, grosserer J. F. Lasson, også en fin mand og særpræget personlighed. På den anden side af gaden havde den djærve og vennesæle P. S. Bechsgaard sin butik med herretøj, og ved siden af den lå I. B. Christensens skotøjsforretning og N. F. Kastofts boghandel. Kas-

toft var en dygtig kommunalpolitiker og mangeårigt radikalt medlem af Varde byråd. Det er mig en personlig glæde, at denne gamle Varde-forretning i dag videreføres af en af mine nevøer, altså næsten en Varde-dreng. Hans drenge bliver i hvert fald Varde-drenge og hans datter en Varde-pige, det tæller!

Videre forbi apoteket, hvor vi mindes den statelige og ranke apoteker Friis, rundt om hjørnet til naboejendommen, til gamle sadelmager Mads Tarp. Her var også et dejligt gammelt værksted med sadelmagerværkstedernes helt specielle, lidt harske duft – eller rettere lugt – af fedtlæder og olie. Her blev udført godt, gedigent seletøj, og Mads Tarp var en djærv og ærlig mand, som sagde sin mening lige ud uanset persons anseelse, gerne spækket med en drøj, men uskyldig ed. Jeg er ikke kendt med sadelmagernes værktøj, men jeg ved, at sadelmageren brugte et stykke værktøj af træ, som havde nøjagtig samme funktion som skomagerens spandrem. Et af Mads Tarps børnebørn, fru Grethe Perch, har fortalt mig følgende: Når hun som barn besøgte bedstefaderen på værkstedet, skulle de altid dele et æble, og hertil benyttede Mads Tarp en kniv af næsten samme facon som en gammeldags persillehakker – en sådan kniv har jeg set på et gammelt træsnit af et sadelmagerværksted. Gad vide, om det rigtige sadelmageri vil opleve en renæssance, nu hvor ridning er blevet moderne? Der var hyggeligt i den lille sadelmagerbutik ud til gaden, og Mads Tarps djærvhed gik godt i spand med hans kones mildhed. I en lille lejlighed i stueetagen boede min mors gamle faster, Margrethe Justesen, og på kvisten på 1. sal boede Anton Jensen (senere Torngaard). Her i de meget hyggelige, lavloftede stuer var vi ofte mange gode venner sammen, sangen tonede lystigt og næsten løftede de lave lofter. Men aldrig et bebrejdende ord fra de gamle værtsfolk.

Lige over for boede gamle „bybud" Lorentsen (jeg ved ikke, hvad der lå i denne betegnelse, for det var mit indtryk, at det betød noget andet og mere). Han var et elskeligt gammelt menneske og bedstefar til min gode ven, bogtrykker Christian Haahr Christiansen. Lidt længere henne boede vognmand Jørgen Pedersen (Jørgen Otte), over for igen boede idealisten farvehandler Hansen (Varde-æblets fader), gamle fru Hovedskou og sønnen, håndskomager Julius Hovedskou. Gamle fru Hovedskou malede fiskesennep, og jeg husker den dag i dag, hvordan man med en kop i hånden blev sendt om i Nørregade efter for 5 øre fiskesennep, når

middagen stod på kogt torsk. Og jeg har aldrig smagt dejligere fiskesennep! På hjørnet af Nikolajkirkestræde havde bogtrykker Pedersen sit bogtrykkeri, og på det modsatte hjørne lå drejermester Christian Pedersens drejerværksted i kælderen med den hyggelige pibe- og tobaksforretning ovenpå, mest passet af hans rare kone. Drejermesteren, der også hørte til den solide gamle håndværkertype, havde som Mads Tarp ærlighed og mod til at sige sin mening lige ud og uden hensyn til persons anseelse, en karakteregenskab man godt kunne ønske sig lidt mere af i dag. Også i deres hjem er jeg kommet meget sammen med deres søn Arne, min gode ven.

Jeg har under skrivningen af disse linjer flere gange grebet mig selv i at kalde de mennesker, som jeg mindes fra barndommen, for „gamle den eller den", mennesker som dengang formentlig var på samme alder som jeg selv er nu, eller måske endda yngre. Jeg ved ikke, hvad det skyldes, men jeg kunne tænke mig, at årsagen måske kan være, at de fleste mænd dengang havde overskæg, og at både kvinder og mænd oftest gik klædt i mørkt tøj og med sorte sko. Og så måske også dette, at den sorte cylinderhat kom frem af sit futteral, når der var begravelse. Alle mennesker kendte hinanden i den lille by, og der var derfor næsten altid stor deltagelse ved alle begravelser. A propos begravelse! Jeg kan ikke lade være med at mindes den afholdte overlæge M. C. Christoffersens død i 1924. Overlæge Christoffersen døde midt i sit arbejde under en stor operation. Han var en fremragende læge og kirurg med en meget menneskelig indstilling, og det var ikke uden grund, at han bar hædersnavnet „Jyllands Rovsing" efter den store københavnske kirurg, professor Th. Rovsing. Sønnen Jens Christian Christoffersen (overlæge på Bispebjerg hospital og professor ved Københavns universitet) har med ære og stor menneskelig forståelse fulgt sine værdige forbilleder i dette store kald. – Det har altid undret mig, hvordan en sådan tildragelse i løbet af utrolig kort tid spredes som en løbeild, som ringe i vand. Jeg husker endnu mors og fars reaktion, da de hørte om dødsfaldet, de var som forstenede i sorg. Jeg husker sørgetoget fra sygehuset til kirken på Torvet, vel det største sørgetog Varde nogensinde har set, sygeplejerskerne der gik foran og strøede grankviste på gaden, de levende lys i alle vinduer på sørgetogets rute og mange andre steder i byen. Det var en hel bys, ja et helt

oplands afsked, ikke alene med den afholdte overlæge, men med mennesket og medmennesket M. C. Christoffersen.

Vi går igen tilbage til Vestergade, kaster et blik ned ad den hyggelige Grydergade, hvor Ribe Amts Tidende havde til huse, der hvor nu Haahr Christiansen har sit bogtrykkeri; en skam at også denne avis så tidligt skulle lide bladdøden, som så mange provinsaviser gør det i dag. Men vi må rundt om hjørnet, forbi det gamle „Hospital" og ud til Vesterport. Her boede på hver sit hjørne fire særprægede personligheder, personligheder hver for sig, men vidt forskellige: dyrlæge N. Høj, hestehandler Chr. Thomsen Hansen, gæstgiver Jeppe Jensen og købmand H. P. Sloth. Jeppe Jensen og hans elskelige kone var dem, jeg kendte bedst; jeg kom i „privaten" sammen med deres søn Hans Hjerrild (Hans Jeppe), min gamle ven, men også i gæstgiveriet kom vi, hvor vi sammen med Jeppe Jensen har haft mange hyggelige stunder ved det runde stambord, og ingen var gladere end Jeppe, når han kunne slå os to unge i et spil Casino. Vi diskuterede også, hvordan man hurtigst fik en sukkerknald eller to til at smelte i en kop kaffe, og vi anstillede små „videnskabelige" forsøg hermed. Jeppe puttede altid sukkeret i koppen først og lod den varme kaffestråle ramme de to stykker sukker, det var efter hans mening den bedste metode. Jeppe var en særlig fin og helstøbt karakter, fin som menneske og fin som gæstgiver, en stout og djærv mand. Man kunne ligefrem fornemme, at han havde levet en del af sit liv på de store amerikanske prærier, og han kunne endnu i sin alderdom standse et spand løbske heste.

Her ved Vesterport boede også overportør Nielsen og hans kone, forældre til Nina på dommerkontoret og Herold-brødrene, hvoraf jeg kun har kendt den yngste, Johannes Herold Nielsen. Gamle overportør Nielsen var en meget lun mand; han var havemand, og da han engang efter at være blevet pensioneret havde fået en ny trillebør, spadserede han med denne den lange vej over til jernbanestationen. Her parkerede han den fine trillebør udenfor, gik ind og hilste på de tidligere kolleger, idet han spurgte, „om de ville med ud og se hans nye vogn". „Gud, Nielsen, har du fået bil?", lød det i kor, hvorefter kollegerne myldrede ud på pladsen foran stationen, hvor Nielsen viste dem sin nye trillebør, idet han samtidig fik sig en hjertelig latter.

Sønnen Johannes var – lige som sin ældre bror, der i mange år var

postmester i Nordby på Fanø – meget kunstnerisk begavet. Han spillede udmærket klaver, men også andre instrumenter kunne han traktere, hvis det kneb; han komponerede, skrev tekster og var meget aktiv inden for Varde Amatør Musik Forening, hvor han udførte et stort arbejde i forbindelse med de årlige, lokale revyer. Til disse skrev og komponerede han mange gode sange, hvoraf jeg især mindes en, som fortjener at blive nævnt i denne sammenhæng. Den hed „Varde-Valsen", musikken var meget iørefaldende, og første vers kommer her:

Bag den mørke hede
ved den blanke å,
hvor på enge brede
storken ses at gå,
knejser rank din kirke,
der har fælles virke
sikret din trivsel, selvom storme stod på.
I Varde har vi fundet
det bedste sted på jord,
vi af dit skød er rundet,
og hvorhen end vi for,
vi længtes dog tilbage til dig vor barndoms by,
til Varde, til Varde vi vender glad påny!

Ak, nu er åen ikke så blank mere.

Men Vesterport er mere end bare Vesterport, det er porten til selve *„Eventyrets Land"*. Navnet er lånt fra digteren Thomas Langes endnu læseværdige bog fra 1865 *„Eventyrets Land"* med undertitlen *„Et Billede af Livet og Naturen ved Blaavandshuk"*, og hvori der ud over dejlige naturskildringer er både spænding og dramatik. Som man vil se af bogens undertitel, har Thomas Lange kun tænkt på Blåvand (og Skallingen), da han skrev sin roman, men da man i Varde lånte navnet fra bogens titel i turistmæssigt øjemed, var det naturligt, at man betragtede hele området fra Skallingen til Henne som et eventyr-rige. Det er også et eventyr-rige, og utallige er de somre og week-end's, som næsten alle Varde-piger og -drenge har tilbragt i Vejers, i sommerhuse, i FDFs sommerlejr „Vardeborg" og i telt, og jeg tror, at vi i vore primitive, ofte ikke helt vand-

tætte telte havde mere udbytte af lejrlivets glæder, end vore dages campister har med al den luksus, de bringer med ud i naturen. Mit første telt havde jeg sammen med Thorvald Mortensen, søn af stenhugger Mortensen i Traphusene, og det var hjemmelavet, syet af mor. Thorvald og jeg havde megen glæde af dette lille telt, og endnu lyder i mine ører den hyggelige lyd af en gammeldags støjende primus i teltet en lun sommeraften i Vejers.

Vi forlader nu Vesterport og Eventyrets Land og lægger vejen rundt om Vestervold for at mindes et besøg på Varde Stålværk. Jeg havde engang i midten af trediverne fået lov til at overvære en natlig støbning, hvortil uvedkommende ellers var forment adgang. Det var den søde bogholder Tulle Christiansen, som havde formidlet tilladelsen, og det var smeltemester Andersson og støbemester Taupe (to djærve og særprægede, udenlandske specialister), som sammen med værkets støberiarbejdere udførte det vanskelige og absolut ikke ufarlige arbejde. Forud for støbningen var gået det store og krævende arbejde for værkets formere med at udføre støbeformene i det specielle formsand over modeller udført i træ. Men selve støbningen var arbejdets højdepunkt, og der var spænding i luften. De vældige højovne udviklede en stærk varme, og det var et højtideligt og spændende øjeblik, når man åbnede ovnene, og det hvidglødende stål strømmede ud for at blive hældt over i støbeformene. Spændende, fordi støbningen er et vanskeligt og lunefuldt arbejde, de mislykkede genstande havner i brokkassen, og det skulle jo helst være så få som muligt. Når man i dag lader tankerne gå tilbage til disse strømme af glødende og flydende stål, som sendte et mærkeligt farvet lys op mod nattehimlen, går tankerne uvilkårligt videre til vulkanudbruddet på den islandske ø, Heimaey, så storslået var det i sin tid at overvære dette menneskeskabte sceneri. Men for mændene, som udførte det, var det hårdt og alvorligt arbejde, hvor deres arbejdsindsats og indsigt var af afgørende betydning for resultatet.

Vi passerer Frimurerhaven og mindes skøjtebanerne, som blev skabt ved overrisling. Dejlige skøjtebaner med en musiktribune i midten, slikboden med figner overtrukket med en blanding af sirup og sukker (til 5 øre!), den hyggelige opsyns- og altmuligmand, senere trommeslager, glarmester Pedersen fra Brogade. På særlige festaftner blev der opsendt fine, kulørte varmluftsballoner, og i enkelte vintre var frosten

så stærk, at man frygtede, at tonerne kunne fryse fast i musikernes horn, som i Münchhausens jagthorn. Skøjtebanerne i Frimurerhaven var i mange år en årligt tilbagevendende institution, og Varde havde dengang mange fremragende skøjteløbere. Når vi forlader Frimurerhaven, går vi ind over den dejlig fredfyldte, gamle kirkegård, går videre ad Brogade og nikker genkendende til navne som C. W. Koch, tandlæger i to generationer, ølhandler Torpegaard, gartner H. V. A. Larsen, „Daniel i løvekulen", malermester Winkler, vognmand Chr. Damsgaard og slagtermester Haulrich m. fl. Til sidst passerer vi Lorents Thuuns lille lave hus; han var en af byens originaler, og han kørte endnu i min barndom med studeforspand. Lorents Thuun får mig til at tænke på en anden af den tids originaler, som ganske vist ikke hørte Varde til, men som var kendt over hele Jylland og regelmæssigt kom til Varde, „Sølle Søren". Søren var invalid; det ene ben var formet næsten som en proptrækker, og i tyverne og i begyndelsen af trediverne vandrede han rundt i Jylland, hvor han sang og spillede på mundharmonika i gårdene, dvs. synge kunne han dog ikke, og han havde et højst mærkeligt repertoire, bl. a. en sang på hjemmelavet russisk. Dengang blev „Sølle Søren" betragtet som småtosset og som tordnegammel, og det var derfor en sælsom oplevelse for mig pludselig at se ham lyslevende og tilsyneladende uforandret engang sidst i fyrrerne under et besøg på de Gamles Hjem i Herning. Jeg talte også med ham, så ind i et par blide, kloge øjne, og fik et helt andet indtryk af manden, end det jeg havde dannet mig som dreng. Museumsforstander H. P. Hansen fortæller i sin bog *„Jydske Originaler"*, at „Sølle Søren" (hans rette navn var Søren Hansen) sagde om sig selv: „Jen ska' vær' klog for å spel towle!".

Vi er nu tilbage i Storegade. Vi begyndte slentreturen her, og jeg vil gerne, at vi også slutter den her, bl. a. for at mindes gamle læderhandler N. Pallesen, hos hvem jeg i en periode var „bydreng". Dvs. jeg var faktisk meget mere end bydreng, for læderhandler Pallesen var en efter sin tid sjælden human og demokratisk arbejdsgiver, som ikke var bange for at vise sin meget unge medhjælper tillid og give ham både opgaver og ansvar ud over det normale. Jeg fik bl. a. lov til selv at ekspedere ordrer på træskobunde til træskomagerne i oplandet. Disse fine, håndsnittede træskobunde blev bundtet på en meget speciel måde til forsendelse med banen; der skulle udskrives mærkesedler og even-

tuelt fragtbrev, og det fik jeg som stor dreng lov til at ordne helt alene. Og når Pallesen skulle have sig et lille hvil oven på eftermiddagskaffen (jeg behøver næppe fortælle, at jeg naturligvis også fik eftermiddagskaffe), passede jeg butikken, solgte skosværte og snørebånd m. v. samt satte såvel snøreringe som hægter i sko og støvler. Det var en både morsom og lærerig plads, og læderhandler Pallesen var en god arbejdsgiver og et fint menneske, som man mindes med glæde og taknemmelighed.

Og så var der den Rosenørnske Legatstiftelse, som lå der, hvor posthuset nu ligger. Den havde en smuk, gammel have, som strakte sig helt op til Arnbjerg. Her boede fru vejassistent Nielsen, mor til historikeren Carl Lindberg Nielsen, som skrev *„Varde Bys Historie"* til byens 500 års jubilæum i 1942. Skønt invalid og bundet til en stol var hun glad og tilfreds og meget taknemmelig for hvert lille besøg og hver lille håndsrækning. Jeg husker tydeligt, at mor – trods sine egne mange gøremål – ofte tog sig tid til at besøge den kære gamle genbo, så længe hun levede.

Jeg bliver også nødt til i tankerne at stikke hovedet inden for hos boghandler Ebbe Clausen, som jeg har gjort det så mange gange, mens han levede. Her var man altid velkommen, hvad enten man kom for at handle, eller blot for at få en hyggelig passiar. Ebbe Clausen holdt meget af en passiar, og på lageret bag ved butikken var han en ypperlig fortæller i en snæver kreds. Som det er mig en glæde, at Kastofts boghandel i Vestergade er på min families hænder, er det mig en lige så stor glæde, at min gamle ven Ebbe Clausens boghandel, hvor jeg i sin tid er kommet så ofte, nu videreføres af sønnen Thyge. Ebbe Clausen og jeg traf engang hinanden i toget fra Varde til København. Vi havde det så hyggeligt sammen, tiden fløj afsted, og inden vi fik set os om, var vi på Københavns hovedbanegård. Jeg mindes Ebbe Clausen med glæde og taknemmelighed.

Inde i den sjove, meget smalle gård havde gamle bogbinder N. C. M. Nielsen til huse, en personlighed i hvis dejlige værksted jeg ofte kom. Her følte man sig ligeledes velkommen, og også N. C. M. Nielsen holdt meget af en god passiar. Men da jeg ved, at en anden Varde-dreng sysler med tanken om ved lejlighed at fortælle om bogbinder Nielsens liv og virke, skal jeg afholde mig fra at komme nærmere ind på denne fine gamle håndværker. I naboejendommen havde skomager Andreas Svendsen til huse, også en af de gamle håndværkerfamilier man mindes med glæde.

Den her foreliggende lille artikel er først of fremmest tænkt som en hyldest til barndomsbyen, til de små og ydmyge gæstgiverier, de gamle håndværkere og de små butikker og deres indehavere, de stille i samfundet, som med trofasthed og kærlighed dag for dag, år efter år i ubemærkethed passede den dont, de hver for sig havde valgt. Disse gamle Varde-borgere, håndværkere, gæstgivere, handlende og mange andre, nævnte såvel som unævnte, tilegnes denne minderune.

Mange, mange flere billeder dukker frem i erindringen, men om dem kan der måske fortælles en anden gang, for det er nu tid til at slutte. Mens disse linjer skrives, er det højsommer, men når de – forhåbentlig – læses, er det ind under jul. Jeg vil derfor gerne til slut prøve på at drage nogle sammenligninger mellem barndommens jul i Varde og julen i dag. Dengang følte man, at det *var* jul, og man glædede sig til julen. *„ . . . det barn, som sig glæder fromt og kønt, skal aldrig den glæde miste"*, siger digteren. – Alene forretningernes juleudstillinger, som man imødeså med stor forventning (forventningens glæde er tit den største), var et kapitel for sig, og der blev i mange forretninger udvist stor opfindsomhed. Og julehandelen i de små butikker den sidste søndag før jul var unægtelig noget andet end racet i vore dages kolde og upersonlige supermarkeder. Dengang blev menneskene også trætte, naturligvis, købmanden, håndværkeren, husmoderen osv. blev trætte af julehandelen og juleforberedelserne m. v., men de blev ikke *jule*trætte, de glædede sig til højtiden og kunne med rolig samvittighed slappe af og nyde freden, roen og julesamværet i helligdagene. I dag begynder julen så tidligt og er blevet så kommerciel, at menneskene bliver juletrætte, længe før man når selve julen. Og forsøger vi at se endnu længere tilbage i tiden, tilbage til den tid som man med et noget forslidt udtryk kalder „de gode gamle dage", så var julen dengang endnu mere forskellig fra julen i dag, end min barndoms jul var det. Afdøde folkemindesamler og museumsforstander H. P. Hansen i Herning har engang fortalt mig følgende om julen i gamle dage, sådan som den formede sig de fleste steder på landet i Jylland: Dengang regnede man året fra jul til jul. *„No æ de manne yw'lo'r sen!"*, sagde man, dvs. nu er det mange juleår siden! Det var naturligt nok, for julen var årets største højtid, og forberedelserne dertil var store. Man begyndte med at slagte får, man fik uld til klæder, og af skindet kunne der blive en varm lædertrøje til den gamle bedstefar eller måske

et par læderbukser! Man lavede spegede fårelår, *revelsbij'n,* fårepølser og *swåt pøl'ser* (blodpølser, som man i dag laver af griseblod). Kløvede fårehoveder blev *raselt* (stegt), og de var meget lækre! Af tællen støbte man lys, tynde til dagligt brug, tykkere lys til højtiden.

Også en gris blev slagtet, og sulekarret blev fyldt med lækre fedevarer. Man bryggede også selv øl, og når det var overstået, tog man fat på bagningen. I mange hjem var det den eneste gang om året, man bagte *sejt'kå'g.* Melet *timsede* man selv af gråw'myj'el. Småkager kendte man ikke, men man bagte pebernødder, dog næppe langt tilbage i tiden. Derimod blev der bagt rugkringler, så man kunne gi' et fremmed menneske *en bej brø' o'n dram'.* Huset blev gjort grundigt rent til højtiden, og alle skulle helst *ha sæ bol'tu'e,* som de gamle sagde, dvs. de skulle vaskes grundigt over det hele. Det stod nok lidt skralt til med den personlige hygiejne i det daglige. Juleaften stillede så alle i deres bedste tøj ved nadverbordet, der i anledning af højtiden var dækket med dug, hvad man ellers ikke brugte til daglig. Det tykke lys strålede om kap med folkenes øjne, når grødfadet med det korsmærkede smørhul blev båret ind. Havde man lejlighed til fiskeri, fik man juleaften ofte fersk fisk oven på grøden. Der var knyttet megen overtro til julen. Lyset måtte ikke fjernes fra bordet juleaften, for så ville der dø en; overtroen var dog især knyttet til bagningen, der blev slået kors over dejen og for ovnen, når brødet var lagt ind, og for enden af det første brød, før man skar hul på det. Der skulle gemmes lidt af julebrødet til påskemorgen, så skulle alle have lidt deraf, og så var man godt beskyttet mod hugormebid og andet ondt, mente de gamle.

Ja, man fristes til at sige med Blicher: *„Ak, hvor forandret!"* og samtidig spørge: Til det bedre? Svaret må da blive både et ja og et nej. For så vidt angår velfærd, sociale fremskridt, social tryghed for de gamle og svage i vort samfund: Ja, Gudskelov! Men med hensyn til de små og nære ting: Nej! Og det første må jo trods alt være det vigtigste!

Glædelig jul derhjemme!
Skuster.

VESTERSTRANDGADE I RINGKØBING

Af forfatter Johannes Smith.

For mennesker, der er vokset op i en by, stor eller lille, er der gerne én gade, som blir gaden over alle andre; det er den gade, som livet begynder i, og hvor man – mellem stenbroen og aftenstjernen – oplever det som en digterinde har kaldt 'de første, de sande ting'.

For mig er det Vesterstrandgade i Ringkøbing. Den går fra Torvet og ned til havnen. I det første hus, med udsigt over Torvet, blev jeg født en vintermorgen sidst i forrige århundrede.

For nogle år siden blev huset revet ned for at imødekomme tidens krav om bedre plads til bilerne. Det stak mig lidt i hjertet, da jeg en lys majdag stod og så op i det tomme rum med luft, hvor der før var mur. Men ærlig talt, gør det så stor forskel, om det, der er og blir en svunden verden, et sunkent Atlantis, har nogle mure at klynge sig til eller udelukkende eksisterer i erindringen. Det lave nabohus blev allerede i min barndom erstattet af et større og bedre, men i årenes løb har jeg tit i tankerne besøgt trævarehandler Jens Madsen i hans gamle butik, hvor der lugtede af læder og tovværk og træ, men helt anderledes end der nogensinde kom til i hans nye butik.

Man skal være taknemmelig, hvis man har fået evnen til at huske i enkeltheder, for det er gennem dem, man streifes af de minder, der har sødme og rigdom.

Ringkøbing er ikke nogen stor by, og det har den aldrig været. I min barndom var der vel omkring 3000 indbyggere, og nu, over 50 år efter, er den ikke kommet op på det dobbelte. Efter min mening haster det heller ikke. Forvoksede købstæder og stationsbyer har vi nok af. Vesterstrandgade er kun en kort gade, men hvis jeg går ned igennem den – langsomt og med eftertanke – er det noget nær den længste rejse, jeg kan gøre her på jorden. Så langsomt vil jeg nu ikke gå; De skal ikke være bange – og det er kun lidt af det, som denne gade rummer for mig, jeg vil fortælle.

Når jeg vil hævde, at der er noget ganske særligt ved Vesterstrandgade, så tænker De nok, at det er den sædvanlige form for lokalpatriotisme, oven i købet indsnævret til en enkelt gade, men der var i hvert fald det

specielle ved den, at brolægningen ikke lignede nogen af de andre gaders. Stenene var gråhvide og af størrelse og facon som en mursten. De var lagt med den smalle kant opad og vinkelret på fortovet. Efter sigende var de købt i London, dengang man derovre gik over til en anden belægning, men det var før min tid. Kantstenene langs fortovet var af lignende farve, med enkelte blålige imellem. De var ret brede, men af forskellig længde, hvad der spillede en stor rolle for os drenge. Det var en dejlig dag, da jeg ved aftensmel'maden kunne fortælle, at nu var der ingen af kantstenene, som jeg ikke kunne sætte over i ét spring.

Hvis De synes, at alt det om brolægningen er ligegyldigt, så må det være, fordi De har glemt hvor nær ved jorden, vi begynder tilværelsen, og hvilken rolle stregerne mellem sten og fliser spiller for børns tankeliv og beslutninger.

Peter Grønlund fortalte mig engang, at han regnede med at de, der med vilje undgik at træde på stregerne, 'de ku æt li ham'.

Selv havde jeg det sådan, at mange afgørelser – f. eks. om jeg måtte købe for en 5 øre, der brændte mig i lommen – blev truffet under hensyntagen til stregerne, men jeg må indrømme, at reglerne tit blev ændret efter det, jeg helst ville.

Ethvert fremskridt har som bekendt sin pris. Når man var blevet så stor, at man kunne klare alle kantstenene, kunne man ikke længere gå på gaden uden at risikere at løbe hovedet imod et gadespejl. Heldigvis var trafikken ikke større end at man uden fare kunne færdes midt på gaden. Hestevogne kom aldrig bag på én, for både hesteskoene og jernet om hjulene havde et alt andet end stilfærdigt samarbejde med stenbroen. Værre var det med de mer og mer almindelige cykler, der lydløst kom luskende på gummidæk. Selv løb jeg engang baglæns ind i en cykel en sommeraften, jeg spillede bold op ad en mur. Jeg fik skravet næsen slemt, men afslog stolt at ta imod den 10 øre, som manden tilbød mig til trøst. „Nej, for det var æt Deres skyld." Cigarhandler Andersen og andre vidner til min kollision med disse nymodens tingester gik stærkt ind for, at jeg skulle ta imod 'skadeserstatningen' med god samvittighed. Den ny tids rasende trafik var på vej – gud bedre det. Var det det, vi havde på fornemmelsen?

Men som sagt, i reglen adviserede stenbroen os om mangt og meget ad lydlig vej. Det var utroligt så meget forskelligt den kunne registrere

døgnet rundt. Købmand Søren Mikkelsens morgenrappe, veloplagte træsko havde deres egen kendte lyd, og Andreas Fragtmands tunge jyske hest sae dung-dung-dung, mens den var på vej til næste port, endnu før Dres havde fået anbragt sækken eller kassen på en trappesten. Det var en aftale kusk og hest havde, for de kunne den kunst at skynde sig langsomt.

Somme tider synes jeg, det er Ringkøbings kadence, der ligger i den lyd. Man nåede det, man skulle. Ganske vist var det måske ikke så meget, man ville nå, men det kan der også være en visdom i.

Men for at vende tilbage til gadens kendte lyde, så var der folk med en eller anden benskade, der alle som en var letkendendelige på gangen. Når man sad omkring petroleumslampen en stille aften og hørte de kendte tramp, behøvede man ikke engang at sige øgenavnet. Man så blot på hinanden: 'Men gu ve om han er helt ædru i aften'.

Nogle gange om dagen hørte man en lyd som af haglbyger på et bliktag. Det kunne være ved 10-tiden, når skolebørn med jern under træskoene skulle hjem og ha mel'mad i det store frikvarter. Det skulle gå stærkt, og der var mange fødder, der hver ydede deres bidrag til musiken.

Om morgenen var lyden af børnetræsko knap så koncentreret. De første havde god tid, og man hørte de karakteristiske replikskifter i den dialekt, der for mig er blevet hjertesproget, men jeg venter ikke at andre skal finde den særlig charmerende. Jo nærmere man kommer mødetiden, desto mere fart blir der over træskoene; de sidste går som trommestikker og lungerne går som blæsebælge.

Det var mest en-etages huse, der lå i Vesterstrandgade, og butiker og lejligheder skiftedes nogenlunde regelmæssigt, og dertil kom et anseligt antal beværtninger. I hele gadens længde kunne man se noget af det, der hørte fjorden til, nogle master i havnen, eller skorstenen fra hjuldamperen Prins Hamlet, der besørgede sejladsen til Hvide Sande og Nr. Lyngvig, og undtagelsesvis til Nymindegab. Fjordens farve kunne skifte fra blåt til gråt og til en stærk sortladen farve, som belærte mig om, hvad uvejr var.

De fleste mennesker tænker om begrebet fjord, at det er et langt, smalt indhug i landet, som de østjyske fjorde er det, for ikke at tale om de norske, men Ringkøbing Fjord må nærmest sammenlignes med en havbugt, der er blevet afgrænset af en lang smal tange med høje klitter – det nu så kendte sommerland, der hedder Holmslands Klit. I min barndom

var det noget af det fjerneste og utilgængeligste og derfor mest særprægede, Jylland havde at byde på. Nu er der autostrada i hele dens længde.

Vesterstrandgade var i mange henseender præget af fjorden og af folk, der boede omkring den. Om morgenen stak vi hovedet ud af vinduet for at aflæse på fjordvandets farve, hvordan vejret tegnede. Når klitboerne kom til byen, hvad enten de kom sejlende eller agende, eller de ved vintertid kom på skøjter med deres store slæder, skulle de først gennem Vesterstrandgade, og mange af dem kom ikke længere.

For os drenge var klitboerne idealet af mænd. Granvoksne var mange af dem, muligvis fordi de spiste så meget fisk; af sind var de i reglen ordknappe og lune, men efter besøg i nogle af gadens talrige beværtninger kunne man tiltro dem hvilken som helst vildskab.

De første dage efter at fjorden var islagt, løb klitboerne gerne strandlangs til byen, men på vejen hjem, når slæderne var med fuldt læs og mørket var ved at falde på, stak de tit tværs over fjorden. Drenge kalder det mod, voksne vel snarest dumdristighed, og selv om det kunne ske at nogen gik gennem isen eller måtte løbe lange omveje, når isen slog revner – ofte på mange kilometer – så har jeg ikke hørt om nogen, der i min tid satte livet til ved det. Deres fart med de store tunge slæder imponerede os, og vi øvede os på at ta det vi kaldte 'æ klitbotaw'. De havde en særlig slags skøjter, som smeden i Kloster på Holmsland var specialist i. De kaldtes hjemslåede træskøjter, og jernet i dem var hulslebet.

Når jeg ser trængslen på københavnske skøjtebaner, tænker jeg tit på min barndoms muligheder. Hvor i landet findes der mon en bedre skøjtebane, når vilkårene ellers ville arte sig. At stå med sejl på sådan en isflade er en af de mest forrygende oplevelser, jeg har haft.

Apropos skøjter, Vesterstrandgade har forresten indskrevet et uforgængeligt minde i min højre hånd. Det kom sig sådan, at jeg en søndag formiddag fik lov at komme ned og løbe på skøjter for første gang i mit liv, lige så snart vi havde spist til middag. Det måtte jeg omgående og i stormende fart over at fortælle Lisbeth, som boede på den anden side af gaden. På vejen ud af porten glider jeg i en islagt vandpyt og falder sådan at jeg slår min hånd til blods på en af den slags klinker, som har riflede linier, der skærer hinanden. Der blev ingen løben på skøjter den dag, og arret på min hånd minder mig stadig om mit livs første eksempel på, at den glædelige anledning blir årsag til, at der ikke blir noget ud af det

hele. Der er noget komisk ved det kredsløb, undtagen naturligvis for den, det går ud over.

Der var som sagt ret mange beværtninger i Vesterstrandgade. Som dreng fik man jo ikke nøjere kendskab til dem, men gennem vinduer og momentvis åbne døre kunne vi se at der gerne stod kaffekopper på bordene, og det var sjældent, der var fløde i. Det bruger man som bekendt ikke til de små sorte, som var yndlingsdrikken dengang. De var billige, og så var det ikke brændevinen, der skulle spares på, det var kaffen. Det var ikke mærkeligt, at man på næsten alle tider af døgnet kunne møde svirende folk. Rundt om bordene kunne man se de skæggede mænd sidde med intetrøbende poker-ansigter og spille kort. Til bankernes soliditetsoplysninger hørte ofte en bemærkning om at manden spillede kort; så vidste man at selv om han havde en god gård i dag. var det ikke sikkert, han havde den næste uge. Vi hørte mange tragiske eksempler på at kortspil førte folk i fordærv.

Med rede penge var det i reglen småt dengang. Man sae – selv om det vel var for sjov – at der kun var én 500 kroneseddel i Ringkøbing, og den havde Mads Mikkelsen det meste af tiden. Blandt de mange forskellige ting samme Mads Mikkelsen handlede med, var der tagrør. Han var vist nok den mand i hele landet, der solgte flest rør, og han havde heller ikke langt til dem, for både omkring Ringkøbing og Stadil fjorde og langs med Vonå, der forbandt de to fjorde, var der mægtige rørskær mil efter mil mellem engene og det åbne vand. Landskabeligt enestående smukt og med et fugleliv, som kun få steder.

Men som sagt – smalhans var almindeligere end velstand, og når dertil kom den store børnerigdom, der var i de fleste hjem, var det en nøjsom levevis, der prægede byen.

Om en mand, der sad og hakkede i det, fortælles det, at han næsten daglig blev ringet op af vrede kreditorer, der skældte ud, fordi han ikke havde overholdt den aftale, der var truffet. Så gik hans svigermor hen og døde, og det er jo ikke udelukket, at han tog sig det nær, men i hvert fald, da det i telefonen trak op til en af de sædvanlige overhalinger, afbrød han sin kreditor med følgende replik, der stadig er i folkemunde: Sinde – sinde – a haar sorg.

Om hvert andet menneske i gaden var der en eller anden historie at fortælle, og man gjorde det gerne, og jeg tør godt sige med et vist talent.

Det er ikke uden grund, Ringkøbing har fået ry som anekdoternes by.

Jeg har tit undret mig over den lange levetid, som selv små tildragelser kan få, og det beror vel i høj grad på, hvor godt beretningen er formet. For nogen tid siden hørte jeg et par træk derhjemme fra, og den ældste af de to beretninger må være op mod 100 år gammel. Den handler om en ung læge, der kommer til byen, og en dag sender den rige konsul bud efter ham. En af hans døtre var syg. Lægen kom og skrev en recept, og lige som han skulle til at gå siger konsulen til ham: „Hør doktor, med det samme De er her, ku de så ikke lige så godt se på min yngste datter også, for hun er da så græsselig slem til at pill' i næs' – hun er snar aldrig a'en". Man må formode, at doktoren fandt den rette kur for denne uvane, for han blev gift med pigen.

I sine sidste leveår var samme kvinde ret syg og lå i sengen en stor del af tiden, men hun opgav ikke af den grund at ta sig af husførelsen. Hun fortsatte med fast hånd. Engang havde slagter Nielsen leveret noget kød, som fruen ikke var tilfreds med, og hun bad derfor om at slagteren skulle sendes ind i soveværelset næste gang han kom. Det skete også, og han stod tavs i døren og tog imod en længere og meget ordrig salut, der blev afleveret med fuld energi. Da hun syntes at være færdig, sae han, idet han bukkede og gik: „Det glæder mig meget, at fruen er bedre."

Selvfølgelig var der dygtige og energiske folk i Ringkøbing også dengang, men når jeg tænker på dem, jeg vil regne for typiske, så var der måde med deres ærgerrighed. De ville hellere ta den lidt med ro og få lidt hygge og velvære ud af hver dag. En lille én om formiddagen i snak med gamle venner var ikke at foragte, og et påskud til at mødes på banegården eller hotellet eller 'Værket', som Håndværkerforeningen kaldtes, fandt man let. Og en på øjet oven på middagen hørte til menneskerettighederne.

Følgende sandfærdige beretning stammer ganske vist fra en senere tid, men den har noget karakteristisk ved sig. Det ville hovedpersonen i historien ha været den første til at indrømme. Det er tømrer Anders Kjergaard, hos hvem uldspinderen har bestilt et skab. Den ene uge efter den anden går uden at der kommer noget skab. En dag er uldspinderen og hans kone ude at gå en tur, og på vej ud til Anlægget møder de tømreren, der er på vej ind til byen. Hvordan går det med skabet? Jo, siger tømreren, det går godt. Det skal nok snart blive færdigt. Så går uldspinderen og hans

kone ud til Anlægget, og på vejen tilbage kommer de i tanker om at gå ind på værkstedet og se på skabet. Værkføreren kender overhovedet ikke noget til noget skab. Det kommer nu ikke helt bag på dem. Da de kommer ud på vejen igen, møder de tømreren, som jo straks er klar over situationen og siger med et smøret smil: Nå, blir'et æt en pæn skav? – Jov – ærlig talt – det har je tænkt læng.

Det er ikke den indstilling, der skaber en stor og driftig by, det må indrømmes, men den har været med til at gi byen sit særpræg og sin fredelige hygge. Iøvrigt har der i Ringkøbing, som allevegne været folk af alle slags. Men når jeg tænker tilbage på dem, der boede i byen i min tidligste barndom, stiller jeg ofte mig selv det spørgsmål, som en af mine venner derhjemme fra har puttet i hovedet på mig, og som lyder sådan: Var det ikke en original, der boede i hvert andet hus dengang? De fleste af os, der stammer fra den tid, er tilbøjelige til at svare: Jo, det var det. Men hvor godt vi kan bedømme det, ved jeg ikke, for vi kan jo kun gøre det ved at blande det vi husker fra dengang med det, vi synes i dag.

Folk var mere slave af skik og brug, end vi er nu om dage, og så skulle man tro, at de blev mere ensartet dengang, men der er vist ingen tvivl om, at det omvendte er tilfældet. Vi lader os ikke tyrannisere af kirkegang og gamle sædvaner, men gør hvad der passer os. Derfor er det næsten paradoksalt, at det er nu om dage folk kommer til at ligne hinanden mer og mer. Jeg kan kun forklare det ved, at det indre pres aftar, når man får større frihed, og øges når man skal ta hensyn til højre og venstre. Der er en parallel i den kendsgerning, at der nu om dage ikke lægges mange hindringer i vejen for de unges forelskelser, i hvert fald ikke på grund af sociale forskelle. Til gengæld er det også blevet vanskeligt at skrive fortællinger med dramatisk virkning om kærlighed. På dette, som på så mange andre områder, er det svært at komme op over ét atmosfæres tryk.

Lad mig nu ikke forfalde til den gamle melodi om at alting var bedre i de gode gamle dage, for det mener jeg ikke, det var. Noget var bedre og andet var ringere, og vi, der lever borte fra den by, vi voksede op i, har ingen ret til at vente eller ønske, at den skal være et museum for vore minder. Hver ting har sin tid, og på mange områder må vi nøjes med at huske og at se hvilke glæder, vi kan få af det.

For mit vedkommende er jeg taknemmelig for at grundstemningen i min barndomsby ikke har ændret sig totalt – at fjorden ligger og ligner sig selv, og at der endnu er lave huse og god byggeskik, som taler det sprog, vi voksede op med.

Torvet var engang et af de smukkeste og mest harmoniske, som nogen dansk købstad kunne opvise. – I Vesterstrandgade er der for længst asfalteret, men fortovene er ikke blevet bredere, så det er ikke på alle tider af døgnet, man kan færdes i ro og mag, men i en stille aftentime kan man godt gå i fred og ro og mindes den tid, da gaden var vores til mørkningsleg eller stilfærdig snak om æ klitboer og en stranding, eller om ham den tovlige Marinus eller hende Stine ned på Strandsbjerg eller hvad vi nu var optaget af.

Vesterstrandgade var en børnerig gade, og jeg tænker tit på, hvad der er blevet af alle dem, der i århundredets begyndelse holdt til her med en hemmeligholdt drøm i sjælen og rå ord i munden. Vi ville nemlig ikke mistænkes for noget.

De rette ord opstår først længe efter, og før blir man sig vel heller ikke sine følelser fra dengang bevidst.

Valdemar Rørdam har skrevet et digt, han har kaldt *Novemberaften i Strædet,* og jeg vil gerne slutte med nogle vers af dette digt, som jeg synes indeholder de rette ord – oplevet længe efter at man var dreng i en gade.

Ja, det blir tidligt aften –
spisende af mellemmaden
leger børnene på gaden
i den korte klare skumring.

Deres råb og latter skingrer
lydt, mod stenbro, mellem mure.
Lunt bag duggede små ruder
gløder ovne og komfurer.

I hver rugbrødsmundfuld smages
krydderfedtet, køkkensaltet
og den kolde luft, samsmeltet
underlig med verdensaltet.

Ængstelige mødre kalder.
Sinker synger, træsko klaprer
ind ad porte, op ad trapper.
Hele strædet ligger øde.

Men i døden vil de mindes
deres mørkningsleg på gaden.
Køkkensaltet, fedtemaden,
og den kolde luft og stjernen.

FØR OG NU – MEST FØR

Af tandlæge C. W. Koch, Varde.

Når man som jeg har levet en menneskealder i Varde, og samfundsforforholdene i min tid er gennemgået en rivende udvikling, kan det måske interessere nutidens generation at høre lidt om, hvor uhyre primitiv tilværelsen formede sig for menneskene i min barndom, men herregud, man kendte jo ikke andet dengang.

Mit barndomshjem, Storegade 6, 1.

Jeg levede hele min barndom ved Sønderport i Varde, nærmere betegnet Storegade 6, 1. sal. Vi havde ikke indlagt vand i lejligheden, men havde en pumpe nede i gården, der gav så elendigt vand, at jeg hver dag blev sendt om til kilden i Arnbjerg for at hente vand i en stor emaljeret spand. Ved kilden var en plade med det af ældre vardensere kendte vers:

„Enhver har lov af kilden at tage
så megen vand han måtte behage,
men det vil gå den meget ilde
som ville beskadige vor Arnbjerg kilde."

Vi havde ikke elektrisk lys – kun gasbelysning i stuerne. I soveværelset og i køkkenet var der intet lys, her brugtes petroleumslamper. Når jeg f. eks. var sengeliggende som barn af forkølelse og lign. lånte jeg en høj messinglampe, som far brugte i klinikken. Kom der en patient i vinterhalvåret ved 17 tiden, så tog vor unge pige lampen, og så var det en naturlig ting, at jeg lå i mørke en time. Far satte en særlig konstrueret skærm på den høje lampe, der så lyste patienten ind i ansigtet!

Brændsel bestod af tre slags: Om sommeren fik vi 2 læs klyne (tørv) kørt med hestevogn de mange kilometer fra Vrenderup. De blev stablet ind i et rum nede i gården. Koks blev båret op på loftet – altså 2. sal – og ligeledes blev halvdelen af loftet fyldt med træ. Heroppe var der rotter, og som barn husker jeg tydeligt min angst, hvis jeg blev sendt derop om aftenen efter et eller andet – uha? – og al dette brændsel blev båret til 4 kakkelovne. I dag trykker man på en knap, så har vi fjernvarme.

Toiletforholdene var som i middelalderen. Inde midt i lejligheden havde vi et såkaldt „skabsværelse" og i det førte en tapetdør ind til det „hellige" rum, hvor der var closet. Meget tidlig søndag morgen – en hel festforestilling! – blev alle vinduer i lejligheden smækket op. Far tog mørke solbriller på! – puttede vat i næsen! og så blev den uhyggelige spand båret ned til en stor mødding i gården. Dette ubehagelige arbejde ville far ikke lade vor unge pige gøre.

Ude i køkkenet stod en stor brunmalet kasse med låg kaldet en høkasse. Den brugtes til at sætte gryderne – forsynet med tætsluttende låg – ned i. Så kunne maden holdes varm, hvis far ikke var færdig til tiden, min mor var uhyre sparsommelig, så på den måde sparede hun på gasregningen.

Madvarerne opbevaredes i et spisekammer. Tænk hvad her fordærvedes i en lun temperatur om sommeren. Vi havde nok en kælder nede i porten, men den var som regel fyldt med en meter vand og kunne slet ikke bruges til madvarer.

Hvilken kolosal fremgang var det ikke, da vi senere fik indlagt vand, elektrisk lys, telefon og wc, men man tænkte ikke nærmere over de primitive forhold, for som jeg begyndte med at skrive – „herregud, man kendte jo ikke andet!"

Var tilværelsen således omkring 1900–1910, ja så var alt andet i samfundet jo ligeså. Går vi længere tilbage i tiden, f. eks. 200 år, ser vi, hvor uhumsk og forfærdeligt alt var, set med nutidsøjne.

Det første egentlige sygehus indviedes i 1757, det gamle Frederiks hospital i København. Vandet til sygehuset blev hentet i spande ved pumper i gården. Maden kogtes ved brænde- eller tørveild. Belysningen klaredes ved tællelys og opvarmningen ved kakkelovne. Gulvbelægningen krævede ingen overvejelse, der var ingen, der tænkte sig andet end hvidskurede gulve bestrøet med sand.

Spildevandets afledning krævede ikke noget indviklet kloaksystem, man hjalp sig her som andre steder dengang med åbne og dybe rendestene. Fremskaffelsen af drikkevand var derimod vanskelig, idet brøndene gav så slet vand, at det kun brugtes til rengøring. Man fik da af kongen tilladelse til at forsyne syv pumper fra vandledningerne fra Amalienborg, men dette vand kom fra Peplingesøen og Sortedamssøen og var ikke særlig godt, da der heri fandtes både myggelarver, haletudser, igler og småfisk for ikke at tale om ål, som det var umuligt at holde ude af pumperne! Dette dårlige vand holdt om sommeren en temperatur af 16–18 grader og havde en kedelig bismag af rådden fisk, så man drak nødig vand, men mest øl.

Også her var indendørs closetter på stuerne.

Skønt halvdelen af sengene var beregnet på kirurgiske patienter, var der ingen, der havde tænkt på en operationsstue, men et opduktionsrum og en kirke havde man husket.

Der var endnu en ting, man havde husket, og det var adskillelse af de to køn. For at der ikke skulle opstå utidig samkvem, havde man opført en solid tværmur, der delte komplekset i et mandsafsnit og et kvindeafsnit. Da hospitalet blev taget i brug, viste muren sig at være en stor gene for betjeningen, og så vovede man at sætte en dør i den. Da det viste sig at gå godt, blev muren revet ned.

Som sagt manglede hospitalet en operationsstue, så der blev indrettet to, en for mænd og en for kvinder.

Det var længe før man kendte til antiseptikken, så folk døde dengang ofte af sårfeber. Der var et stort kobberfad til at vaske sig i efter operationen.

Sygesengene blev monteret med træsenge, der havde blå og hvidstribet omhæng, så patienterne kunne være ugenert. Men omhængene var ikke lette at holde propre, så de måtte vaskes to gange om året! Men man gjorde mere end det. Om sommeren skulle sengene tages ud i gården og renses for væggelus. I 1824 fik man en del nye senge, men det var nu uden omhæng, og i bunden var en halmsæk og derover en tyk underdyne, en hovedpude og en tung overdyne der dog senere ombyttedes med uldtæpper.

I hver sygestue var et af vinduerne forsynet med en luftventil, og under dette stod et closet med omhæng, men dette closet måtte kun benyttes af de patienter, der ikke var raske nok til at gå i gården. For yderligere ventilering var anbragt en lem i loftet, der kunne åbnes med en lang stang med det resultat, at man fik en ladning støv i hovedet, fordi den blev brugt så sjælden.

Personalet bestod af „stuekonerne", der besørgede rengøring, madlavning og sygepleje. Det var fattige koner, oftest enker. Af sømmelighed foretrak man koner i sat alder. Ved de første ansættelser havde man taget sømmelighedskravene meget strengt, idet to af konerne var henholdsvis 62 og 74 år! De gik i deres egne klæder, boede på sygestuerne i et lille aflukke, hvor der kun var plads til en seng, en stol og en kommode. Deres arbejdstid var fra 6 morgen til kl. 22 om aftenen, *altså 16 timer.* Hvis stuekonerne, der lønnedes med 4 mark ugentlig, fandtes skyldige i utugtigt levned eller drukkenskab, skulle de straks afskediges, og afskedigelser forekom ofte på grund af drukkenskab, thi disse stakkels koner kendte kke andre glæder end dem, der kunne hentes i brændevinsflasken.

Denne fremstilling af det gamle Frederiks hospital for 200 år siden har væsentligst beskæftiget sig med tilblivelseshistorien, da lægekunsten stod på et uendelig primitivt stade, men det gamle hospital stod dog så længe, at det oplevede en række af lægevidenskabens fremskridt. Ligeledes oplevede det lægekunstens udspecialisering og oprettelse af en laryngologisk poliklinik 1898 og en klinik for hud- og kønssygdomme 1902.

Det gamle hospital havde gennem tiderne været oplyst af tællelys, olielamper, petroleumslamper, gasblus og fik så omsider i 1901 elektrisk belysning.

Når jeg har brugt så megen plads til denne beskrivelse af de uhumske og elendige forhold, er det for at nutiden kan se, hvor frygteligt og elendigt der var på et sygehus dengang.

Men nu tilbage til Varde igen for at se på tidligere sygehusforhold her i byen.

Ved det nittende århundredes begyndelse fandtes udenfor København kun 12 sygehuse. I Jylland i følgende byer: Århus, Skanderborg, Holstebro, Kolding, Horsens, Ribe og Varde.

Ribe Amts sygehus i Varde oprettedes 17. oktober 1794, altså kun 37 år senere end det omtalte Frederiks hospital i København.

Sygehuset var en enetages grundmuret bygning og lå ved byens østlige port. Det havde 5 fællesstuer à 2 og 4 senge, ialt var der 14 senge samt nødvendige „udenomsbekvemmeligheder" i gården.

Sygehuset, der benyttedes som sådan indtil 1879, var den bygning, der lå på hjørnet af Østergade og Lundgade. I 1879 opførte amtet et „nyt sygehus" på hjørnet af Østervold og Frisvadvej. Det udvidedes i 1900, så der var plads til 30 voksne og 4 børn og en celle til sindssyge. Jeg husker endnu det lille højtsiddende vindue med tykke jernstænger for ud mod Frisvadvej. Det var amtssygehus til 1902, da det overgik med en fjerdedel til byen, mens amtet beholdt de tre fjerdedele. Ved denne lejlighed fik Varde by en repræsentant i sygehusbestyrelsen og senere formandspladsen, der i mange år med stor dygtighed beklædtes af grosserer Lasson.

I 1915 vedtog byrådet at give gratis grund, og man erhvervede en mark tilhørende Smith, Varde Nørgård, beliggende ca. 500 meter fra sygehuset på Østervold.

På et billede fra indvielsen i 1919 med amtsråd og byråd ses slagtermester Sieburg (far til Didrik og Peter Sieburg). Da han ikke var i noget råd og alligevel med på billedet, knytter der sig hertil en snedig historie, der jo godt nu kan røbes, da alle er døde.

Se hvis nu by- eller amtsråd var kommet til Smith og sagt: „Vi vil gerne købe arealet", havde det nok kostet det tidobbelte. Nu fik borgmesteren eller Lasson Siburg til at gå til Smith og lade, som var det ham,

der ville købe. Sådan fik byen det billigt, og som påskønnelse kom Sieburg med på billedet. (Vestjysk snedighed.)

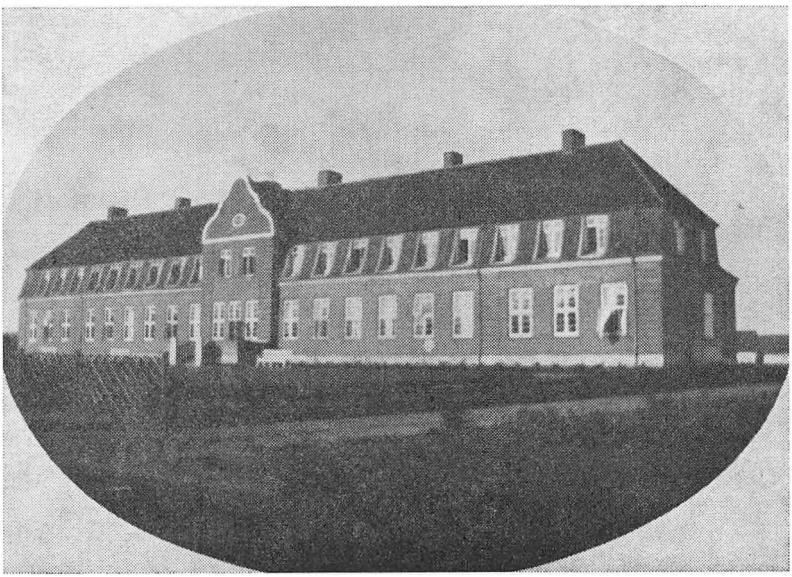

Det „nye" sygehus i 1919.

Man syntes i 1919, at det var et vældigt fremskridt, da vi fik den kirurgiske afdeling ude på Frisvadvej. Det gamle på Østervold skulle et stykke tid endnu fungere som medicinsk afdeling. Var man begejstret i 1919 for det efter datidens store og smukke sygehus, så ville såvel by- som amtsrådsmedlemmer være stumme af betagelse over det store pragtfulde amtssygehus vi har i dag, indrettet med alle moderne faciliteter fra øvers til nederst.

Hvor er det godt, at der i nutidens Danmark ydes det ypperste for de syge, de gamle og de handicappede.

Ved indvielsen den 15. maj 1919 udtalte formanden for sygehusbestyrelsen, grosserer Lasson: „Vi har nu fået et moderne sygehus og samtlige senge er uforgængelige, de er af metal! Gangene er så brede, at to bårer kan passerer hinanden! og gulvene er beklædte med det moderne linoleum! det er en kostbar historie, men det er det mest

hygiejniske i en sådan bygning." Det er nødvendigt at tilføje, at sygehuset er forsynet med elektrisk lys og varmeapparater. Udgifterne pr. sygedag var i 1902, da amtet og Varde by trådte i fællesskab, 2 kr. og 47 øre, under krigen 1914–18 3 kr. og 53 øre og nu i 1919 4 kr. og 31 øre. (I dag i 1973 er udgiften pr. sygedag kr. 316,–.) Jeg kan nævne, at indtægterne ikke har fulgt trit, thi vi har indtil for et par år siden de samme takster gældende som i 1881, thi sygehusbehandling skal være billig."

Der er nu kun et ønske, vi ikke har fået opfyldt, og det er tilvejebringelsen af en sygebil, så vi kan transportere patienterne til og fra sygehuset.

Tænk, det havde man ikke i 1919. Jeg husker den hestetrukne sygevogn med de matte ruder. Så vi børn dengang sygevognen holde udenfor et hjem en mørk aftenstund, syntes vi, det var uhyggeligt og mente næsten, at det var den sidste rejse, patienten skulle ud på. Først længe efter indvielsen – i 1923 – fik man en sygebil. Den stod oppe hos cykelhandler Simonsen. Havde den været i Århus med en patient, eller hentet en difteripatient, kunne der gå mange timer, inden den kunne

Den gamle træbro (se trafikken).

rykke ud igen! Mange år senere – i 1938 – overtog Falcks redningskorps ambulancetjenesten, og de rykker ud øjeblikkelig.

Ligeledes rykker en dyrlæge i dag øjeblikkelig ud til et sygt dyr. Det gjorde man ikke for 60 år siden. Når dyrlæge Slivsgård, der boede skråt overfor os ved Sønderport skulle ud i praksis, var det en hel begivenhed. Først blev et hestekøretøj hentet hos Søren Christensen på Torvet eller hos Hans Toft, Jernbanehotellet. Så kom fruen og børnene med alle de mange ting. En stor familieparaply blev bundet til en stang over kuskesædet, en kom med den store fodpose, en anden med den tunge kørekappe, en tredie med den store trækasse, hvor alle remedierne lå i, og så gik det i langsomt tempo og i al slags vejr ud på en af de lange ture ofte både tre og fire mil. Det var altid en af sønnerne, der kørte. Dyrlægen sad ved siden af og øvede sig højlydt på sin byrådstale. Slivsgård sad jo i mange år i byrådet. Kom de forbi Ølufvad kro, fik sønnen ordre til at synge højt, for så kom kromanden, Kre Riber, ud og råbte: „Vil du et' ind å ha' en punch, Slivsgård." Det var jo ofte en hård tur på åben vogn om vinteren.

Barselfeber var en meget almindelig dødsårsag i gamle dage. Årsagen var den elendige hygiejne eller mangel på samme.

Min far har fortalt mig, at da han i halvfemserne boede på 1. sal, hvor Kræmmerhuset nu er, boede i stuen en jordemoder fru Christensen, der holdt svin ovre i gården. Hun fodrede så svinene og gik direkte ud til en barselspatient uden at vaske sig. Man kendte jo ikke andet.

Mit eget fag har ligeledes gennemgået en revolutionerende udvikling gennem tiderne fra trædeboremaskinen og petroleumslampen til det hurtiggående luftdrevne bor og lattergassen, men det er nu alligevel pionerernes arbejde alle disse fremskridt er bygget på.

Den gamle fattiggård, som vi kaldte den, lå på Hjertingvej i min barndom. Senere byggede man så en ny fattiggård ved Vesterport, hvor turistchef Kreilgårds far var bestyrer. Alene navnet „Fattiggård" skærer os i øret, da var det ligefrem en skam at være fattig og blive anbragt der og skulle anmode om udgangstilladelse. Hvor man dog behandlede de mindrebemidlede og fattige mennesker dårligt. Tænk, samme sted var anbragt åndssvage og andre stakler. Vi ældre vardensere husker endnu „Tonte Hans", der samlede på hatte. Jo, det var en stor plet på den sociale forsorg, men længere var man ikke nået den gang. Folk,

der i dag lever i velfærdsstaten Danmark, ved såmænd slet ikke, hvor godt de har det, man tager det hele som en selvfølge.

Badeforholdene i Varde var også elendige i min skoletid. I sommerhalvåret marcherede vi drenge med gymnastiklærer Poul Jørgensen ned til badeanstalten, en træbygning, der lå ved åen lige vest for jernbanebroen. Lige overfor udmundede den såkaldte store ålegrøft, kloakafløb oppe fra byen, så hvis åvandet her var blevet undersøgt, var badning sikkert blevet forbudt.

Daglønnen var lille i gamle dage. Sadelmagermester Frits Petersens bedstefar boede på Varde Nørremark, da var der hede fra Tinghøj til Varde. Han gik på sine ben fra Tinghøj til skoven på arbejde og kom hjem om aftenen med en dagløn på 50 øre. Frits' far var også sadelmager, og en dag, han havde arbejdet for os, forlangte han 1 kr. og 75 øre for en hel dag, endda til klokken 21 han holdt ikke op kl. 17.

Jeg husker, da telefonen installeredes, og når far talte med en dame, ser jeg ham stå og bukke, som om hun kunne se ham.

Når denne bog læses, nærmer julen sig. Dengang havde børn noget at glæde sig til og var ellevilde over små nyttige bløde pakker juleaften. En mor fortalte mig sidste jul, at hendes datter havde sagt: „Får jeg ikke det og det, skal I overhovedet ikke give mig noget." Tiderne skifter. – Jeg fik en brugt cykel til 16 kr. og var henrykt. I dag er det en knallert til 3000 kr.

Både samfundet, byen og menneskene er ændret. Tænk, da apostlenes heste var den eneste måde at komme til Varde på, eller med hestevogn. Nu nedlægges privatbaner, og snart er der måske heller ikke brug for rutebilerne.

I tidligere tid trivedes familielivet bedre. Nu sidder far og mor foran TV og siger: „Vi vil ha' ro!" og så stikker børnene ud. I storbyer kommer de så let ud i noget dårligt. Så selv om alle har fået det bedre, tror jeg såmænd ikke, menneskene er lykkeligere end i min barndom. Børnene var ikke forvendt dengang. Vi kunne glædes over et stykke lakrids til *2 øre* og en konditorkage til *5 øre* var en luksusgenstand. En biografbillet kostede *15 øre,* og så skulle man have udført et stykke arbejde for at opnå billetten og stå i kø en halv eller hel time for at se en stumpfilm. Vi så hen til den årlige skoleudflugt, og bad jeg mor om *10 øre* til en sodavand, svarede hun: „nej, du kan få en flaske saftevand med"!

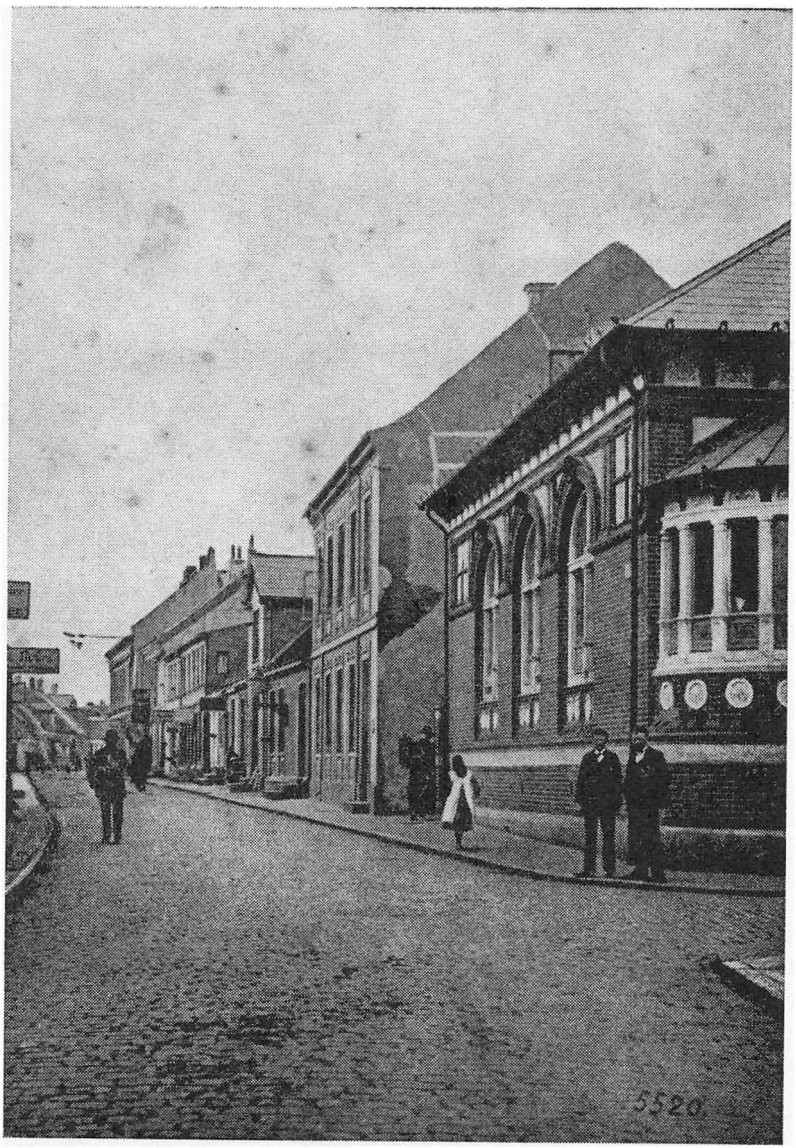

Den gamle Varde bank.

Posthuset i Torvegade (se vognen til postpakker).

Vi oplevede jo ikke så meget, så også den årlige plantningsdag for skolebørnene var en stor oplevelse. Vi marcherede fra skolen med et par trommeslagere foran ud til Sønder plantage og fik af skovudvalget uddelt hver et antal fyrre- og granplanter. Mejeriet sendte en vogn ud med mælk. Dette arrangement kendes ikke i dag.

I næsten hele mit liv har jeg haft den lykke at leve i min barndomsby og se den udvikle sig til en større og smukkere by. De skiftende byråd har med nænsom hånd foretaget ændringer og moderniseringer, men alligevel søgt at bibeholde det værdifulde af „det gamle Varde", som vi indfødte elsker.

De svandt, de svandt, de blide barndomsdage,
med dem min rolighed og fryd svandt hen,
nu har jeg kun erindringen tilbage,
Gud, lad mig aldrig, aldrig slippe den.

Varde, i oktober 1973.

Denne bog er sat med Garamond og trykt på uglittet C-masse fra DFP. Redaktion: A. Rechter, Thyge Clausen, V. Arnth Nielsen og F. Hammershøj. Omslagstegning af Olaf Bak. Trykt i Rechters Bogtrykkeri, Varde. Bogbinderarbejdet udført i Varde Bogbinderi.

INDHOLD:

Forfatteren, ungdomsarbejderen, pædagogen Rudolf Bruhn
af fhv. stadsskoleinspektør V. Agerschou 9

Fra forsamlingshus til fritidscenter
af Niels Ibsen, Vrenderup 17

Drømmen om Guds rige
af Vilhelmine Augusta Hansen, Guldager 20

Hvordan folk levede før og omkring århundredskiftet
af fhv. strandfoged Hans Cornelius Jensen, Blåvand .. 26

To digte fra Fanø
af forfatteren Ulf Gudmundsen, Fanø 32

Fra svundne tider
af P. Berg Puggaard, Sig 34

En konfirmationssang
af en esbjerggenser 36

Vor barndomsby
af postmester A. C. Herold, Esbjerg 39

Rejse i min hjernekiste
af Niels Chr. Nielsen, Brønshøj 43

Vesterstrandgade i Ringkøbing
af forfatteren Johannes Smith 63

Før og nu – mest før
af tandlæge C. W. Koch, Varde 72